

OSMANLI DÖNEMİ ARAP EDEBİYATINDA TARİH DÜŞÜRME ŞİİRLERİ YA DA ŞİİRLE TARİH DÜŞÜRME

Kenan DEMİRAYAK*

Öz: Tarih düşürme, önem verilen ya da dikkat çeken bir olayın yılını veya tarihini göstermek üzere, ebced hesabıyla bir cümle, bir mısra ya da beyit söyleme sanatıdır. Arap Edebiyatında şiirle tarih düşürmenin kesin olarak ne zaman başladığı bilinmiyor. Tarih düşürme sanatı Arap edebiyatının Osmanlılar döneminde geliştirilmiş, şairler bu hususta çeşitli tarzlar ortaya koymuşlar, bu alanda o dönemin başlangıcında en-Nâblusî'nin öğrencisi Abdurrahmân el-Behlûl şöhret olmuşsa da, bu sanat birçok şair tarafından kullanılmıştır. Konuları bakımından tarih düşürme, doğum, ölüm, padişahların tahta çıkışı, tayin, bir görevden azledilme, sünnet, evlenme, bazı yapıların inşası, onarımı, savaş, barış ve anlaşma gibi hayatın hemen her alanına girmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarih Düşürme Sanatı, Ebced Hesabı, Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı.

POEMS OF IDENTIFYING DATE OR IDENTIFYING DATE WITH POEMS IN ARABIC LITERATURE IN THE OTTOMAN PERIOD

Abstract: Composing chronograms is a literary art of composing a verse or a couplet with the ebced in order to show the full date or year of a significant event. It is not clearly known when composing chronograms by verse started in Arabic literature. Composing chronograms was developed in Arabic literature of Ottoman era and poets created various styles in this art. Though Abdurrahman al-Behlûl who was a disciple of al-Nâblusî became famous for this art in the beginning of the era, this art was used by several other poets. In terms of their topics, creating chronograms covered almost all topics of daily life such as birth, death, accession of sultans to the throne, appointment or removal of a person, circumcision, marriage, building or repair of some facilities, a war, peace or a deal.

Keywords: The art of identifying date, the calculation of a date by adding up the numerical values of Arabic letters, Arabic Literature in the Ottoman period.

*Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi (kdmryk@atauni.edu.tr; demirayakk@hotmail.com).

Giriş

Tarih düşürme, önem verilen ya da dikkat çeken bir olayın yılını veya tarihini göstermek üzere, ebced hesabıyla bir cümle, bir mısra ya da beyit söyleme sanatıdır. Diğer bir ifadeyle tarih düşürme, harflerinin toplamı belirli bir hicret yılını gösteren sözcük veya bir tamlama bulmak; tümce, mısra ya da beyit düzme yoluyla herhangi bir olayın tarihini ebcedin sayı değerleriyle tespit etme işidir. Bunun için bir olayın tarihini verecek ustalıklı bir kelime veya mısra söylenir ki, bu kelime veya mısrayı oluşturan harflerin ebced hesabına göre rakamsal değerleri hesaplandığında o olayın tarihi ortaya çıkar.

Tarih düşürme işinde esas alınan Ebced hesabı aslında basit bir hesap olup Arap alfabesindeki harflere verilen rakamsal değerlerle ilgilidir. Diğer bir tarif ile bir hadiseyi tarihlendirme için kullanılan ve rakamları harften ibaret olan bir hesaptır. Buna “hisâbu’l-cumel: cümlelerin hesabı” denilir.

Ebced hesabında harflerin sayısal değerleri Arap alfabesindeki sıraya göre değil, İbranice ve Süryanice’deki sıralamaya göredir. Buna göre harfler şöyle sıralanmıştır: (أ/ب/ج/د/هـ/و/ز/ح/ط/ي/ك/ل/م/ن/س/ع/ف/ص/ق/ر/ش/ت/ث/خ/ذ/ض/ظ/غ).

Ebced hesabını akılda tutmak için bir cümle oluşturulmuştur: bu, (أَبْجَدُ هَوَزُ حُطِّي، (كَلِمَتُنْ سَعْفَصُنْ قَرَشَتْ تُخَذُ صَطْعُ “ebced hevvez hutî kelemen sa’fes karâset sehhas dazâğ” cümlesidir.¹ Bu kelimelerin anlamı konusunda çeşitli görüşler olup, Araplar arasında benimsenmiş olan bu tertipteki sekiz kelimedeki son ikisi hariç diğerlerinin, Hz. Şuayb kavminden gelen ve Arap yazısının mucidi oldukları kabul edilen altı Medyen (Medâin) hükümdarının veya altı şeytanın yahut da günlerin adı olduğu şeklindeki rivayetler ilmî bir değer taşımayan folklorik unsurlardır. Yaygın olan kanaat, harflerin dizilişinin akılda kolay kalması için böyle bir cümlenin oluşturulduğudur.

Ebced tertibinde sıralanan harflerin oluşturduğu kelimelerin ilk üçü birler (âhâd: 1-10), ortadaki ikisi onlar (aşerât: 20-90) ve son üçü de yüzler (miât: 100-1000) basamağında bulunan rakamları gruplandırır. Ebcedde göre harflerin sırası ve değerleri şöyledir:

¹ Ebced hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Uzun, “Ebced”, *DİA*, X, 68-70.

هوز			أبجد				
ز	و	ه	د	ج	ب	أ	
7	6	5	4	3	2	1	
كلمن			حطى				
ن	م	ل	ك	ي	ط	ح	
50	40	30	20	10	9	8	
قرشت			سعفس				
ت	ش	ر	ق	ص	ف	ع	س
400	300	200	100	90	80	70	60
ضظغ			ثخذ				
غ	ظ	ض	ذ	خ	ث		
1000	900	800	700	600	500		

Arap edebiyatında tarih düşürme şiirlerine “*et-Târîhu’ş-şi’rî: Şiirle tarih*” veya harf hesabına dayandığı için “*et-Târîhu’l-harfî: Harf ile tarih*” ya da “*et-Te’rîhu’ş-şi’rî: Şiirle tarihlendirmek*” denir. Bu sanata Türk edebiyatında “*tarih düşürme*” ya da “*tarih koymak, tarih çekmek, tarihlemek*”, tarih düşürene de “*tarihçi/müverrih*” denir. Fars edebiyatında bu sanat “*Mâdde-i târîh*” olarak adlandırılmış, tarih düşürme de “*târîh sâzî: tarih yapma*”, “*târîh goften: Tarih söyleme*” ya da “*târîh nüvişten: Tarih yazma*” tabirleriyle anılmıştır.

Şiirle tarih düşürme sanatının:

- Tarihin zikredileceği kelimelere geçmeden önce (تاريخه), (مورخا), (يؤرخ), (أرخ) vb. “tarihlendirme” anlamı taşıyan kelimelerden birinin bulunması, eğer bu kelimelerden sonra tarih hesaplanırken göz önüne alınmaması gereken bir kelime getirilmişse bunun şair tarafından izah edilmesi,

- Tarihin kesinlikle birden fazla beyitte değil, şiirin son beyitinde, özellikle de acuz kısmında bulunması, mümkünse acuz kısmında da kısa bir cümle veya kelime halinde getirilmesi,

- Harflerin rakamsal değeri hesap edilirken, bunların telaffuzuna değil şekillerine bakılarak rakamsal değerinin verilmesi,

- Arapçada kullanılmayan ve özellikle Farsça’dan alınıp Osmanlıca’da kullanılan pe (پ), çim (چ), je (ژ) ve gaf (گ) harflerinin sırasıyla be (ب), cim (ج), ze (ز) ve kef (ك) harflerine eşit sayılması,

- Hesaplama esnasında (الفِئَة) kelimesindeki gibi müenneslik tâsının açık tâ (سَلْمَى) gibi kelimelerdeki elif-i maksurenin elif değil yâ (ى), şeddeli veya uzatma işaretli harflerin tek harf, vasl hemzesinin yazılıp okunmamasına rağmen elif (ل), fethalı tenvinden sonra yazılan elif'in yine elif (الصَّلْوَةُ) kelimesindeki vav harfinin vav (وَعَمْرُو) kelimesindeki vavın da yine vav (و) olarak değerlendirilmesi,

- (أَجْرَاءُ) kelimesindeki vavın ve (جُزْءٌ) kelimesinde olduğu gibi herhangi bir harf üzerine yazılmayan hemzenin (ء) hesap esnasında rakamsal olarak yok sayılması,

- (أَرْحَتْ), (أَرْحْنَا) vb. kelimelerinde olduğu gibi, (يُورِّخُهُ), (يُورِّخُهُمَا), (مُورِّخِينَ), (تَارِيخُهُ) gibi, (أَرْحَتْ) kelimesine direkt bitişmiş zamirlerin sayısal açıdan değerlendirilmemesine karşılık, bu zamirler (أَرْحْنَا لَهُ), (أَرْحْتُ بِهِ) vb. olduğu gibi herhangi bir şekilde bu kelimedenden ayrı düşmüşse rakamsal olarak değerlendirilmesi ve bu örneklerde var olan (لَهُ), (بِهِ) kelimelerindeki harflerin sayılması,

- (أَرْحُوا) kelimesinde olduğu gibi tarihlendirme anlamındaki kelimeye bitişen elif (ل) ve vav (و) harflerinin sayısal olarak değerlendirilmesi,

- (أَرْحُ), (يُورِّخُ), (مُورِّخًا), (تَارِيخُهُ) vb. kelimelerden sonra gelen ve olayın tarihini ifade eden cümlenin veya kelimenin sadece beyiti tamamlama amacıyla getirilmeyip, aksine şiirin diğer kısımlarıyla anlamca bir bütünlük içinde olması,

- Kendisiyle tarih düşürülen kelime yahut cümlenin anlaşılır ve garabetten uzak, edebi bir nükteye sahip olması, hatta mümkünse hakkında tarih düşürülen varlık veya kişinin adının ya da onu çağrıştıracak bir ipucunun zikredilmesi, gibi birtakım şartları vardır.²

² Arap Edebiyatında tarih düşürme sanatı, bu sanatın özellikleri ve kuralları hakkında bilgi için bkz. en-Nâblusî, *Nefehâtü'l-eshâr 'alâ nesimâti'l-eshâr fi medhi'n-nebiyyi'l-muhtâr*, Dimaşk, Matbaatu nehci's-savâb, 1299, s. 495-498; Luvis Şeyhî, "Fi't-târihi's-şî'ri", *Mecelletü'l-Maşrîk*, Yıl 6, Sayı 21, Beyrut, 1903, s. 986-993; er-Râfi'î, (Mustafa Sâdık), *Târîhu âdâbi'l-arab*, I-III, Beyrut, 1421/2000, III, 293-297; Mârûn 'Abbûd, *Ruvvâdu'n-nahdâti'l-hadîse*, Beyrut, 1977, s. 61-70; Usâme 'Ânûti, *el-Hareketü'l-edebîyye fi bilâdi's-Şâm hilâle'l-karni's-sâmin 'aşer*, Beyrut, 1971, s. 64-66; Bekrî Şeyh Emîn, *Mutâla'ât fi's-şî'ri'l-Memlûki ve'l-Osmânî*, Beyrut, 1400-1980, s. 167-175; Muhammed et-Tuncî, *el-İtticâhâtü's-şî'riyye fi bilâdi's-Şâm fi'l-ahdi'l-Osmânî*, Dimaşk, 1993, s. 423-435. Ayrıca burada sunulacak tarih düşürme örneklerinden başka, daha farklı örnekler için bkz. 'Îd Fethî 'Abdullatif, *İtticâhâtü'l-edebî'l-arabî fi'l-karni'l-hâdî 'aşer el-hicrî fi Mısır ve's-Şâm*, Basılmamış Doktora Tezi, Ayn Şems Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Ed. Bölümü, Kahire, 2005-2006, s. 333-338; Nurettin Ceviz, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı (1517-1798)*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2002, s. 216-222. Türk edebiyatında bütün yönleriyle tarih düşürme sanatı hakkında bkz. Turgut Karabey, *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniv. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Bölümü, Erzurum, 1983, muhtevası; İsmail Yakıt, *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul, Ötügen, 2003, muhtevası.

Burada unutulmaması gereken diğer bir husus da, tarih düşürme esnasında Müslüman şairlerin hicri takvimi, Hıristiyan şairlerin ise miladi takvimi esas almış olmalarıdır.

Tarih düşürme sanatının çeşitlerine gelince; tarih düşürme sanatı için kullanılan ifadelerin çeşitliliği gibi hesaplanışı bakımından da çeşitli sınıflandırmalar ve adlandırmalar yapılmış olup, otuzu aşkın tarih düşürme türünden bahsedilmektedir:³

Bu tür şiirlerin en büyük yararı, ya nazmedildikleri dönemdeki önemli bir olayın tarihini tescil etmesi, ya da tarihçilerce kaydedilmiş bir olayın tarihini doğrulamasıdır.

Arap Edebiyatında şiirle tarih düşürmenin kesin olarak ne zaman başladığı bilinmiyor.

Luis Şeyho'nun anlattığına göre, Abdulhâdî el-İbyârî (öl. 1305/1887), *Su'ûdu'l-matâli* adlı eserinde bu sanatın daha ilk cahiliye döneminde yaşamış şairler tarafından kullanılmış olmasını gerektiren tarih düşürülmüş şiirler gördüğünü belirtir, ancak bununla ilgili bir örnek nakletmez.⁴ İlk cahiliye döneminin m. 550 yılından önceki bir zamana tekabül ettiği ve Arap yazısının bile henüz tam olarak teşekkül etmediği ya da yaygın olmadığı göz önüne alınırsa, el-Ebyârî'nin görüşünün abartılı bir varsayımdan öteye gitmeyeceği görünmektedir.

Abbasi halifesi el-Mustencid Billah (Halifeliği M. 1159-1170) döneminde yaşamış şair Ebû Abdillâh Sa'duddîn el-Huseyn b. Şebîb⁵ (öl. 580/1184)'in, 554/1159 yılında söylemiş olduğu tahmin edilen bir şiirinde halifeyi methederken onun 32. Halife olduğuna değinmek amacıyla aşağıdaki şiirinin ikinci beyitinde ebced hesabına göre harflerinin rakamsal karşılığı 32 olan (لَبَّ) kelimesini kullanmış olması, bu sanatın daha Abbasiler döneminde başlamış olabileceğini akla getirmektedir:⁶

³ Tarih düşürme çeşitleri hakkında geniş bilgi için bkz. Turgut Karabey, *a.g.e.*, s. 57-270; İsmail Yakıt, *a.g.e.*, s. 343-441; Kutlar, F. Sabiha, "Tarih Düşürme", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı*, I-VI, Ankara, 2006, VI, 38-40.

⁴ Abdulhâdî el-İbyârî, *Su'ûdu'l-metâli*, II, 264'den naklen: Luis Şeyho, *a.g.m.*, s. 987; Kusayy el-Huseyn, *el-Edebu'l-'arabî fi'l-asreyni'l-Memlûkî ve'l-'Osmânî*, Trablus-Lübnan, 1425/2006, s. 349.

⁵ Hayatı hak. bkz. el-İmâd el-İsfehânî, *Harîdetu'l-kasr*, I, (Kısmu Şu'arâi'l-'Irak), 187-195.

⁶ el-İmâd el-İsfehânî, *a.g.e.*, I, 187, 195; Luis Şeyho, *a.g.m.*, s. 987; Muhammed et-Tuncî, *a.g.e.*, s. 424; Kusayy el-Huseyn, *a.g.e.*, s. 351.

1- أَنْتَ الْإِمَامُ الَّذِي يُحْكِي بِسِيرَتِهِ مَنْ نَابَ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ أَوْ خَلَفَا

2- أَصْبَحْتَ «لُبَّ» بَنِي الْعَبَّاسِ كُلِّهِمْ إِنْ عُدَّدْتَ بِحَرْفِ الْجَمَلِ الْخُلَفَا

1- “Sen, hayat hikayesi ile, Hz. Peygamberden sonra kimin halife olduğu anlatılan imam/lidersin,

2-Abbasi halifeleri ebced harfleriyle sayılsa sen bütün Abbasoğullarının özülürsun”

Ancak bu şiir de, tam olarak tarih düşürme sanatını temsil etmemekte, aksine burada bir sembol, bir işaret olarak kullanılmaktadır.

Yine Türk asıllı Salâhuddîn es-Safedî⁷ (öl. 764/1362)’nin, medhettiği Bedrud-dîn adlı kişinin kalemi hakkında övgü olarak söylediği

أَنْظُرْ إِلَى «الْقَلَمِ» الَّذِي يَحْوِي فَقَدْ صَحَّ الْحِسَابُ بِأَنَّهُ «نَفَاعُ»

-“Bedruddîn’in elindeki kaleme bakın, (القلم kelimesinin harflerinin) ebcede göre (نفاع : Son derece faydalı” kelimesiyle hesap edilmesi doğrudur” anlamındaki şiirinde 201 rakamını karşılayan (القلم) ve (نفاع) kelimelerini; bir şairin de

مَنْ كَانَ «آدَمَ» جُمْلًا فِي سِنِّهِ هَجَرْتُهُ «حَوَاءُ» السَّنَيْنِ مِنَ الدَّمَى

-“Ebced hesabına göre yaşı 45 (آدم) olan adamı 15 (حواء) yaşındaki bebek gibi kızlar terkeder” anlamındaki şiirinde 45 rakamına karşılık olarak (آدم) ve 15 rakamına karşılık olarak (حواء) kelimesini kullanmış olması da bu kabildendir.⁸

el-Karamânî⁹ (öl. 1019/1610), İstanbul’un fethi hakkında bilgi verirken, bu fetihle ilgili olarak şairlerden birinin

رَامَ أَمْرَ الْفَتْحِ قَوْمٌ أَوْلُونَ حَازَهُ بِالنَّصْرِ قَوْمٌ «آخِرُونَ»

-“(İstanbul’u) fethetme işini öncekiler de arzuladılar, fakat bu işi sonrakiler zaferle tamamladılar” şeklindeki bir şiirle bu fetih için tarih düşürdüğünü anlatır, buna göre beyitin sonunda yer alan (آخرون) kelimesi 857/1453 yılına karşılık gel-

⁷ Hayatı hak. bkz. İbn Hacer el-‘Askalânî, *ed-Dureru’l-kâmine*, II, 87; eş-Şevkânî, *el-Bedru’t-tâli*, I-II, Dâru’l-kitâbi’l-islâmî, Kahire, tsz., I, 243.

⁸ er-Râfi‘î, *a.g.e.*, III, 293.

⁹ Hayatı hak. bkz. el-Muhıbbî, *Hulâsatu’l-eser fi a’yâni’l-karni’l-hâdî ‘aşer*, I-IV, Beyrut, tsz, I, 209-210.

mektedir. Aynı müellif bu fetih tarihi için (بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ) tamlamasının da kullanıldığını ifade eder.¹⁰

Öte yandan bu sanatın Arap edebiyatında ilk kez Osmanlılar döneminde mu-tasavvıf şair en-Nâblusî (öl. 1143/1731) tarafından kullanıldığı ve yaygınlaştığı yolundaki görüş de doğru olmayıp, bu durum en-Nâblusî tarafından da dile getirilmiştir. Nitekim en-Nâblusî, bu sanatın müteahhir edebiyatçılarca icat edilen bir sanat olduğunu, edebiyatçıların bu hususta çok güzel eserler ortaya koyduklarını, kendisinin de bu nedenle bu sanatı bedî sanatlara dâhil edip eserinde incelediğini, kendinden önce bedî sanatlar hakkında eserler kaleme alanların bu sanatı eserlerine almamış olduğunu anlatır ve bu sanatın özellikleri hakkında bilgi verir.¹¹ Onun “müteahhir edebiyatçılar” sözünden Abbasiler dönemi ve takip eden dönemlerde yaşamış edebiyatçılar anlaşılmaktadır. Çünkü Abbasiler döneminden önce yaşamış edebiyatçılar mütekaddimûn/kadim dönem edebiyatçıları olarak adlandırılmaktadır.

er-Râfi‘î, şiirle tarih düşürülüşünün ilk örneğine Osmanlılar döneminde kaleme alınmış *eş-Şakâiku’n-nu‘mâniyye*’de, 782/1380 yılında vefat eden Tâcuddîn b. İbrâhîm’in biyografisinde rastladığını, şairin bu vefat için

”أَنْتَقَلَ الشَّيْخُ وَتَارِيخُهُ: ”قَدَّسَكَ اللَّهُ بِسِرِّ رَفِيعِ“

-“Şeyh ahrete intikal etti, ölüm tarihi: Allah seni yüce bir sırla kutsasın.”¹² şeklinde şiirle tarih düştüğünü, *eş-Şakâik*’in ele aldığı biyografilerin h. 699/1299 yılından başladığını, eğer tarih düşürme sanatı daha önceden bilinseydi 782/1380 yılından önce de bazı kimselerin ölüm tarihleri için tarih düşürülmesinin gerektiğini belirtir. er-Râfi‘î’ye göre tarih düşürme sanatının başlangıcı 782/1380 yılı civarındadır.¹³ Ancak burada değinilmesi ve düzeltilmesi gereken iki husus olup, bunlardan biri *eş-Şakâik*’de biyografisi ele alınan Tâcuddîn b. İbrâhîm’in 782 değil, 872 yılında vefat ettiği ve bu tarihin er-Râfi‘î tarafından rakamların yeri hataen değiştirilerek okunduğudur, nitekim beyitin acuz kısmının ebced hesabı da 872’dir. Bu nedenle er-Râfi‘î’nin değerlendirmesi bu açıdan hatalıdır. Diğer husus ise söz konusu biyografi sahibinin Arap değil, Antalya’nın Manavgat il-

¹⁰ el-Karamânî, *Ahbâru’l-duvel ve âsâru’l-uvel fi’t-târîh*, nşr. Fehmî Sa’d-Ahmed Hatîr, I-III, Beyrut, 1412/1992, III, 31.

¹¹ en-Nâblusî, *Nefehâtu’l-ezhâr*, s. 495-498.

¹² Şiir için bkz. Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku’n-nu‘mâniyye fi ‘ulemâi’l-devleti’l-Osmâniyye*, nşr. A. Subhî Furat, İstanbul, 1985, s. 114

¹³ er-Râfi‘î, *a.g.e.*, III, 294; ayrıca bkz. Muhammed et-Tuncî, *a.g.e.*, s. 424.

çesinde doğmuş bir Türk olması hasebiyle bu tarihi düşüren şairin de Türk olma ihtimalinin yüksek olduğudur.

el-Emîr Haydar eş-Şihâbî (öl. 1251/1835), daha önce bu sanata rastlamadığı için, Abdurrahmân b. Muhammed b. Ali el-Behlûl en-Nahlâvî¹⁴ (öl. 1163/1749)'yi bu sanatın mucidi olarak göstermekte ise de¹⁵, bir yandan Abdurrahmân'dan en az iki asır önce yaşamış kimselerce tarih düşürülen şiirlerin varlığı nedeniyle, bir yandan da Abdurrahmân bu sanatı kendisinden önce kullanan en-Nâblusî'nin (öl. 1143/1731) öğrencisi olmakla bu sanatın mucidi olmaktan uzaktır.

Arap Edebiyatında şiirle tarih düşürme sanatının tarihi seyri hakkında İsmail Yakıt "Edebiyat tarihi açısından konu ele alındığında, Arap Edebiyatı tarihinde tarih düşürme geleneği yok denecek kadar azdır" şeklinde bir görüş belirtiyorsa da¹⁶, bizzat 16. Yüzyılın sonlarıyla 17. Yüzyılda telif edilen eserlerden tespit ettiğimiz ve biraz sonra sunacağımız örnekler bu sanatın Arap edebiyatında eski bir dönemde var olduğunu göstermektedir. Bu ifadesi ile Yakıt hocamızın, Arap edebiyatının Cahiliye, Emeviler ve Abbasiler olmak üzere klasik ve muhdes dönemini kastedtiğini anlıyoruz. Turgut Karabey ise, bilindiği kadarıyla bu sanatın XII. Yüzyılda Fars edebiyatında ortaya çıktığını, İslam kültürünün etkisiyle Arap harflerini alan İranlılardan Türklere, Türklerden de Araplara geçtiğini belirtir ki¹⁷, ulaşabildiğimiz bilgiler de bu görüşün doğruya daha yakın olduğunu göstermektedir.

Tarih düşürme sanatı Arap edebiyatının Osmanlılar döneminde geliştirilmiş, şairler bu hususta çeşitli tarzlar ortaya koymuşlar, bu alanda o dönemin başlangıcında en-Nâblusî'nin öğrencisi Abdurrahmân el-Behlûl şöhret olmuşsa da, bu sanat birçok şair tarafından kullanılmıştır. Öte yandan Arap Edebiyatında tarih düşürme sanatı denilince, Mâmây adıyla bilinen, Türk asıllı Muhammed b. Ahmed er-Rûmî¹⁸ (öl. 987/1579) akla ilk gelmesi gereken isimler arasındadır.

¹⁴ Hayatı hak. bkz. el-Murâdî, *Silku'd-durer fi a'yâni'l-karni's-sâni 'aşer*, I-IV, Beyrut, 1408/1988, II, 310-317.

¹⁵ el-Emîr Haydar Ahmed eş-Şihâbî, *Târîhu'l-Emîr Haydar*, I-III, Mısır, 1900, II, 765; Usâme 'Ânûfî, *a.g.e.*, s. 64; Bekrî Şeyh Emîn, *a.g.e.*, s. 167.

¹⁶ İsmail Yakıt, *a.g.e.*, s. 123.

¹⁷ Turgut Karabey, *a.g.e.*, s. 272, 278-279; a.mllf, "Tarih Düşürme", *DİA*, XL, 80.

¹⁸ Hayatı hak. bkz. el-Gazzî, *el-Kevâkibu's-sâira bi a'yâni'l-mietî'l-âşira*, nşr. Halîl el-Mansûr, I-III, Beyrut, 1418/1997, III, 45; el-Hafâcî, *Reyhânetu'l-elibbâ*, nşr. Ahmed 'Inâye, I-II, Beyrut, 2005, I, 97; a.mllf, *Habâya'z-zevâyâ*, nşr. Mehmet Mesut Ergin, İstanbul, 2008, s. 160; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, I-VIII, Beyrut, tsz, VIII, 413.

Tarih Düşürme Şiirlerinin Konuları:

Konuları bakımından tarih düşürme, doğum, ölüm, padişahların tahta çıkışı, tayin, bir görevden azledilme, sünnet, evlenme, bazı yapıların inşası, onarımı, savaş, barış ve anlaşma gibi hayatın hemen her alanına girmiştir. Camilerin, çeşmelerin, mezar taşlarının, sarayların ya da değişik binaların üzerinde gördüğümüz Arap harfleri ile yazılmış şiirlerin hemen tamamında tarih düşürülmüş mısralar vardır.

Osmanlı dönemi Arap şiirinde tarih düşürme sanatının kullanıldığı konuların başında hiç şüphesiz dönemin hükümdarlarının **cülûs** adı verilen **tahta çıkışları** gelmektedir.

Sultan II. Selim'in 974/1566 yılında tahta çıkışının tarihi İbrâhîm Burhânud-dîn İbrâhîm b. el-Muballit¹⁹ (öl. 991/1583) tarafından şöyle düşürülmüştür:²⁰

1- تَوَلَّى مَلِيكَ الْعَصْرِ، وَابْنُ مَلِيكِهِ بَعِزٌّ وَتَأْيِيدٍ وَنَصْرٍ وَسُلْطَانٍ

2- وَدَوْلَةُ مَلِكٍ قُلْتُ فِيهَا مُورَخًا "تَوَلَّى سَلِيمَ الْمَلِكِ بَعْدَ سُلَيْمَانَ"

1- "Asrın hükümdarı ve onun oğlu saygınlık, destek, zafer ve güç ile hükümdar oldu,

2-Hükümdarın devletli oluşu/tahta oturuşu tarihi hakkında dedim ki: Süleyman'dan sonra Selim tahta oturdu."

Dönemin şairlerinden Mâmây, Sultan III. Murad'ın 982/1574 yılında tahta çıkışı için şöyle tarih düşürmektedir:²¹

1- بِأَلْبُخْتِ فَوْقَ التَّخْتِ أَصْبَحَ جَالِسًا مَلِكٌ بِهِ رَحِمَ الْإِلَهِ عِبَادَهُ

2- وَبِهِ سَرِيرُ الْمَلِكِ سُرٌّ فَأَرَّخُوا: "حَازَ الزَّمَانُ مِنَ السُّرُورِ مُرَادَهُ"

1-"Allah'ın, kendisi aracılığıyla kullarına merhamet ettiği hükümdar bahtı sayesinde tahta oturdu,

2-İmparatorluk tahtı da onun oturmasıyla sevindi ve buna şöyle tarih düştüler: Zaman istediği sevinci elde etti."

¹⁹ Hayatı hak. bkz. el-Ğazzî, a.g.e., III, 85; el-Hafâcî, *Reyhânetu'l-elibbâ*, II, 50; a.mllf, *Habâya'z-zevâyâ*, s. 348-350; İbnu'l-'İmâd a.g.e., VIII, 424.

²⁰ Şiir için bkz. Mârûn 'Abbûd, a.g.e., s. 64; Luvis Şeyho, a.g.m., s. 988; Kusayy el-Huseyn, a.g.e., s. 353. Şiirin son beyitinin tarih düşürülen ikinci şatırı el-Ayderûs tarafından şair Mâmây'a nisbet edilmektedir, bkz. el-'Ayderûs, *en-Nûru's-sâfir 'an ahhâri'l-karni'l-âşir*, nşr. Ahmed Hâlû ve diğerleri, Beyrut, 2001, s. 466.

²¹ el-'Ayderûs, a.g.e., s. 466.

Sultan III. Muradın tahta çıkışı, başka bir şair tarafından şöyle tarihlendirilmektedir:²²

1- يَا سَائِلِي تَارِيخَ مَنْ وَلِي الْخِلَافَةِ وَالْحَرَمِ
2- فَاسْمَعُهُ مِنِّي إِنَّهُ ”هَذَا الْمُرَادُ“ لَقَدْ حَكَمَ

1- “Ey benden hilafete ve Harem-i şerif’in koruyuculuğuna gelen kişiyi soran kimse,

2-Bunu benden dinle: İşte şu Murad iş başına gelendir.”

Sultan III. Mehmet’in 1003/1595 yılında tahta çıkışına işaret eden tarih düşürmeli şiirlerden biri şöyledir:²³

1- مُرَادٌ لَفِي الْوَرْدُوسِ وَالْمَلِكُ زَانَهُ مُحَمَّدٌ الْآتِي بِخَيْرٍ مَعَادِ
2- بِأَثَرِ أَبِيهِ قَدْ تَوَلَّى فَأَرَّخُوا ”مُحَمَّدٌ تَوَلَّى عَيْنَ مَلِكِ مُرَادِ“

1- “Murad artık Cennettedir ve en güzel gelişiyse Muhammed (III. Mehmet) tahtı süslemiş,

2-Babasının ardından tahta oturmuştur. Siz de tarih düşününüz: Muhammed (III. Mehmet) Murad’ın tahtının aynısına oturmuştur”.

Aynı konuyla ilgili başka bir şiir de şöyledir:²⁴

1- مُحَمَّدٌ حَانَ سُلْطَانَ عَلَيَّ أَدِمِ يَا رَبِّ دَوْلَتَهُ وَأَبْقِ
2- أَيَا أَهْلَ الْمَمَالِكِ أَرَّخُوهُ ”مُحَمَّدٌ حَانَ سُلْطَانَ بِحَقِّ“

1- “Muhammed Han bana Sultan olmuştur, O’nun hükümdarlığını daim kıl ey rabbim,

2-Ey milletlerin halkları, ‘Muhammed Han gerçekten sultandır’ diye tarih düşün.”

²² el-‘Ayderûs, a.g.e., s. 466-467.

²³ Bkz. el-İshâkî, *Ahbâru’l-uvel fî men tasarrafa fî Mısır min erbâbi’d-duvel*, Mısır, 1315, s. 132.

²⁴ el-İshâkî, a.g.e., s. 132.

Dönemin Bekrî tarikatı mensuplarından Muhammed b. Muhammed Ebu'l-Mevâhib²⁵ (öl. 1037/1628), Sultan IV. Murad'ın 1032/1623 yılında tahta çıkışı ile ilgili olarak şöyle tarih düşürmektedir:²⁶

1- لَمَّا تَوَلَّى مَلِيكَ عَادِلٍ بِهِ زَمَانُ السُّرُورِ لَادَا

2- وَأَصْبَحَ الْكَوْنُ فِي انْبِسَاطٍ أَرَّخْتُ "كُلَّ الْمَرَادِ هَذَا"

1- "Sevinç zamanının kendisinde saklı olduğu adil bir hükümdar yönetime geldiğinde,

2-Ve onun gelişiyile felek neşeye boğulduğunda, "İstenenin tümü bu idi" diye tarih düştüm."

Muhammed el-Bekrî, başka bir şiirinde de aynı olay için şöyle tarih düşürür:²⁷

1- لَمَّا تَوَلَّى سَرِيرَ الْمَلِكِ مَالِكُنَا وَزَا حَمَّ الْفُلْكَ الْعَالِي بِمَنْكِبِهِ

2- وَصَارَ بِالتَّخْتِ فَوْقَ التَّخْتِ مُرْتَقِبًا أَرَّخْتُ "هَذَا مَرَادُ اللَّهِ جَادَ بِهِ"

1- "Hükümdarımız tahta oturduğunda ve omuzuyla yüce feleği ittiğinde,

2-Tahtın üstünde de bir taht varmış gibi yükseldiğinde, tarih düşürdüm ve dedim ki: Bu, Allah'ın bize bahsettiği hükümdar Murad'dır."

Yine Bekrîlerden Zeynulâbidîn Ahmed Efendi el-Bekrî²⁸ (öl. 1048/1638) Sultan IV. Murad'ın tahta çıkışını konu aldığı bir medih şiirinin son beyitinde onun tahta çıkışı için tarih düşürmektedir:²⁹

1- قِيلَ بِحَقِّ قَدْ تَوَلَّى مَلِكٌ مُلْكُ أَبِيهِ بَعَطَا اللَّهُ

2- وَاخْتَارَهُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ الْوَرَى سُلْطَانَ عَدْلٍ بَعَظِيمِ الْجَاهِ

²⁵ Hayatı hak. bkz. el-Hafâcî, *Reyhânetu'l-elibbâ*, II, 103-113; a.mllf, *Habâyâ'z-zevâyâ*, s. 328; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, I-VIII, Beyrut, Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 1986, VII, 62.

²⁶ Bkz. İbn Ebi's-Surûr, *en-Nuzhetu'z-zehiyye fi zikri vulâti Mısır ve'l-Kâhire el-Mu'izziyye*, nşr. 'Abdurrâzik 'Abdurrâzik 'Îsâ, Kahire, 1998, s. 217.

²⁷ Bkz. İbn Ebi's-Surûr, *a.g.e.*, s. 217-218.

²⁸ Hayatı hak. bkz. el-Muhibbî, *Hulâsatu'l-eser*, I, 201-203; a.mllf, *Nefhatu'r-reyhâne*, I-VI, nşr. Ahmed 'Inâye, Beyrut, 2005, IV, 238-240.

²⁹ Bkz. İbn Ebi's-Surûr, *a.g.e.*, s. 218.

- 3- يُعْطِي الْإِلَهَ مُلْكُهُ لِمَنْ يَشَاءُ
أَمْرُ الْمُلُوكِ كُلُّهُ لِلَّهِ
- 4- فَهُوَ الْمُرَادُ الْمُرْتَقِي لِرُتْبَا
مِنْ دُونِهَا كُلُّ سُمُوٍّ وَاهِي
- 5- قِيلَ فَمَاذَا قُلْتَ فِي تَارِيخِهِ
أَرَحْتُهُ «ذَاكَ مُرَادُ اللَّهِ»

1-“Denildi ki: Hakkı ile bir hükümdar, Allah’ın lütfuyla babasının tahtına oturdu,

2-Allah onu, yüce bir makam vermek suretiyle bütün adil hükümdarlardan ayrı kıldı.

3-Allah mülkü dilediğine verir; bütün hükümdarların işi Allah’a aittir.

4-İşte bu, yüksek makama çıkan Murad’dır ve bu makam dışında kalan bütün yükseklikler zayıftır.

5-Bana ‘Onun tahta çıkış tarihi için ne dedin’ diye sorduklarında ben de ‘Bu, Allah’ın dilediği bir şeydir’ diye tarih düştüm.”

Kadı Muhammed et-Tanâşî, Sultan IV. Murad’ın tahta çıkışı için tarih düşürdüğü şu şiiri söylemektedir:³⁰

- 1- لَمَّا تَوَلَّى الْآنَ سُلْطَانُ الْمَلَأِ
وَأَقْرَّ أَبْصَارًا وَاهْتَدَى لِلرَّشَادِ
- 2- وَعَلَا عَلَى كُرْسِيِّ الْخِلَافَةِ رَاقِبَا
وَأَوْجُ الْمَعَالِي وَالنَّهَائِي لِلْعِبَادِ
- 3- مَعَ غَايَةِ التَّرْحَابِ قُلْتُ مُورِّحَا
«مَلِكٌ تَوَلَّى الْمَلِكُ مَوْلَانَا مُرَادُ»

1-“İnsanların sultanı tahta geçtiğinde, gözleri sevindirip kendisi de doğru yola vardığında,

2-Hilafet kürsüsünün üstünde, kullar için yüksekliğin ve kutlamaların zirvesinde yükseldiğinde,

3-Bütün hoşnutluğumla tarih düşürerek dedim ki: Efendimiz hükümdar Murad tahta geçmiştir.”

eş-Şeyh Ali es-Sa‘îdî de, bir şiirinde Sultan IV. Murad’ı methederken bir yandan da şiirin son beyitinde onun tahta çıkışı için tarih düşmektedir.³¹

³⁰ Bkz. İbn Ebi’s-Surûr, a.g.e., s. 218-219.

³¹ Bkz. İbn Ebi’s-Surûr, a.g.e., s. 219.

Osmanlı dönemindeki **fetihler** tarih düşürme sanatının en çok kullanıldığı kollarından birini oluşturmaktadır.

Daha önce de işaret edildiği gibi el-Karamânî³² (öl. 1019/1610), İstanbul'un fethi hakkında bilgi verirken, bu fetihle ilgili olarak şairlerden birinin

رَامَ أَمْرَ الْفَتْحِ قَوْمٌ أَوْلُونَ حَاذَهُ بِالنَّصْرِ قَوْمٌ "آخِرُونَ"

-“*(İstanbul’u) fethetme işini öncekiler de arzuladılar, fakat bu işi sonrakiler zaferle tamamladılar*” şeklindeki bir şiirle bu fetih için tarih düşürdüğünü anlatır, buna göre beyitin sonunda yer alan (آخرون) kelimesi 857/1453 yılına karşılık gelmektedir. Aynı müellif bu fetih tarihi için (بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ) tamlamasının da kullanıldığını ifade eder.³³

Halepli şair İbnu'l-Hanbelî Radiyyuddîn Muhammed b. İbrâhîm³⁴ (öl. 971/1563), Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1548 yılında Tebriz'i Safevilerin elinden tekrar alışı için, 941 yılına işaretle şöyle tarih düşürmektedir.³⁵

يُنْشِدُ مَنْ رَامَ أَنْ يُورِّخَهُ: "رِدِّ لِسُلَيْمَانَ مَلِكَ تَبْرِيزِ"

-“*(Bu fetih için) tarih düşürmek isteyen kişi şöyle der: Tebriz hükümranlığını da Süleyman'ın diğer hükümranlıklarına ekle.*”

Dönemin Mekke kadısı Tâcuddîn el-Mâlikî³⁶ (öl. 1066/1655), İranla mücadeleye girerek Bağdatı İran Şahından geri alan IV. Murad'ı şu şiiriyle methetmekte, son beyitin ikinci mısraında ise bu fetih için 1048/1638 tarihini düşürmektedir.³⁷

1- خَلِيفَةُ اللَّهِ مُرَادُ عَزَا
2- وَعِنْدَ مَا حَاصِرَهَا جَيْشُهُ
3- وَأَصْبَحَ الشَّاهُ ذَبِيحًا لَمَّا
4- هَذَا اخْتِصَارُ الْقَوْلِ فِيهَا فَإِنْ
5- فَلَنْتَشْرَحَنَّ فِعْلَ مُرَادٍ بِهَا
قَلْعَةَ بَغْدَادَ فَأَرَادَهَا
إِنْدَكَ لِلْأَسْفَلِ أَعْلَاهَا
أَخْبِرَ مِنْ كَثْرَةِ قَتْلَاهَا
قِيلَ لَقَدْ أُجْمِلْتَ ذِكْرَهَا
مُورِّخًا قَدْ "ذَبِيحَ الشَّاهَا"

³² Hayatı hak. bkz. el-Muhibbî, **Hulâsatu'l-eser**, I, 209-210.

³³ el-Karamânî, **a.g.e.**, III, 31.

³⁴ Hayatı hak. bkz. İbnu'l-Hanbelî, **Durru'l-habeb fi târihi a'yâni Haleb**, I-II, nşr. M. Muhammed el-Fâhûrî-Yahyâ Zekerîyyâ 'Abbâre, Vizâretü's-sekâfe, Dımaşk, 1972, I, naşir mukaddimesi, 7-20; İbnu'l-İmâd, **a.g.e.**, VIII, 365.

³⁵ İbnu'l-Hanbelî, **a.g.e.**, II, 108.

³⁶ Hayatı hak. bkz. el-Muhibbî, **Hulâsatu'l-eser**, I, 457-464; el-Bûrînî, **Terâcimu'l-a'yân**, I-II, nşr. Salâhuddîn el-Muneccid, Dımaşk, 1959, I, 248-255.

³⁷ Bkz. el-Muhibbî, **Hulâsatu'l-eser**, IV, 339; Muhammed et-Tuncî, **a.g.e.**, s. 325.

- 1-“Allah’ın Halifesi Murad Bağdat kalesini savaş yoluyla düşürdü,
 2-Ordusu bu kaleyi kuşattığında kalenin altı üstüne geldi,
 3-Şah, askerlerinin büyük bir çoğunluğunun öldürüldüğü kendisine haber verildiğinde, adeta öldü.

4/5-“Bu sözlerimiz bu olay hakkında kısa söylenebilecek şeylerdir, eğer bu olay hakkındaki söz kısa olmuştur denilirse, tarih düşürülerek söylenen ‘Şahı pe-rişan etti’ denilmesi Murad’ın orada neler yaptığını şerh etmeye yetecektir.”

Muhammed b. ‘Omer el-‘Urdî el-Halebî³⁸ (öl. 1071/1660) ise, Çanakka-le Boğazı yakınındaki bir kalenin Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa döneminde 1068/1657 yılında fethedilişini şöyle tarihlendirmektedir:³⁹

- 1- فَلَّهِ فَتْحٌ مُّبِينٌ إِذَا
 وَمَا هُوَ إِلَّا مِنَ اللَّهِ مَنُحٌ
- 2- لَإِذَا أَنْشَأَ الْحَالَ تَارِيخَهُ:
 “لَنْصُرَ مِنَ اللَّهِ حَمًّا وَفَتْحًا”

1-“Allah aşkına, apaçık bir fetih bu, Allah’ın bir lütfundan başka bir şey değil bu,

2-Bu nedenle durum bu fetihin tarihini oluşturdu: Allah’tan samimi bir zafer ve fetih.”

Ahmed b. Nâsiriddîn el-Hanefî⁴⁰ (öl. 1171/1757) de, Mora’nın 1127/1715 yılında Ali Paşa tarafından fethedilişini aşağıdaki şiiriyle tarihlendirir. Son iki beyitin her biri fetih tarihini vermektedir.⁴¹

- 1- قَدْ صَاعَ بَيْنَيْنِ فِي كُلِّ يَوْمٍ خُهُ
 مِنْ بَعْدِ هَذَا كَعَقْدِ زَانَ ذَا عَطَلِ
- 2- فِي كُلِّ حَرْبٍ دَهَى الْإِسْلَامِ مِنْ نُوبِ
 قَدْ أَيْدَى اللَّهُ فِيهَا أَحْمَدًا بَعْلِي
- 3- لَا زَالَ بَيْنَ الْوَرَى إِعْلَاءَ عَدْلِهِمَا
 مَا دَامَ عَزُّهُمَا فِي السَّهْلِ وَالْجَبَلِ

³⁸ Hayatı hak. bkz. el-Muhibbî, *Hulâsatu’l-eser*, IV, 89-103; a.mllf, *Nefhatu’r-reyhâne*, II, 274-288; el-Hafâcî, *Reyhânetu’l-elibbâ*, I, 158-161; a.mllf, *Habâyâ’z-zevâyâ*, s. 216-218.

³⁹ el-Muhibbî, *Hulâsatu’l-eser*, IV, 94.

⁴⁰ Hayatı hak. bkz. el-Murâdî, *a.g.e.*, I, 205-214.

⁴¹ el-Murâdî, *a.g.e.*, I, 207; Mârûn ‘Abbûd, *a.g.e.*, s. 66.

1-“Şair, her ikisinde de tarih bulunan iki beyit nazmetmiştir ki, bu iki beyit süsten yoksun kadın boynu için inci mesabesindedir.

2-İslama musibet getiren, İslam’a yönelik her savaşta Allah Ahmed’i (Hz. Peygamberi) Hz. Ali ile desteklemiştir,

3-Ahmed ve Ali’nin şeref ve saygınlığı ovada ve dağda anıldığı sürece, o ikisinin adaleti de yüceltmeye devam edecektir.”

Bir göreve atanma tarih düşürme sanatı için bir sebep teşkil eder. Mısır’a 1014/1605 yılında Hasan Paşa’nın vali olarak atanması, Hasan eş-Şâmî⁴² tarafından şiirde şöyle tarihlendirilmiştir:⁴³

1- قَدْ جَاءَ وَزِيرَ الْعَدْلِ لَنَا
مَنْ سَادَ بِمَكَّةَ بَعْدَ يَمَنَ
2- وَلِسَانُ الْحَالِ يُورِّخُهُ
”كَمَلْتَ مِصْرَ بِجَمَالِ حَسَنَ“

1-“Yemen’den sonra Mekke’de de yöneticilik yapan kişi bize adaleti sağlayacak bir kimse olarak gelmiştir;

2-Lisân-i hâl, onun bu gelişini ‘Mısır, Hasan Paşanın güzelliğiyle artık tamam olmuştur’ şeklinde tarihlendirmektedir.”

Dönemin mutasavvıf şairlerinden Abdulganî en-Nâblusî, Fazıl Ahmet Paşa tarafından 1072/1661 yılında Şam müftülüğüne atanan Abdulvehhâb b. Ahmed b. Muhammed el-Ferfûrî⁴⁴ (öl. 1073/1662)’nin bu atanışı için aşağıdaki şiirinde tarih düşmektedir:⁴⁵

1- قَدْ جَاءَتْ الْفَتْوَى إِلَى بَابِكُمْ
مُسْرِعَةً تُؤَلِّي مَعَالِيهَا
2- لِمَا بِكُمْ لَأَقْتِ وَلِفَتْمِ بِهَا
وَالدَّهْرُ أَعْطَى الْقَوْسَ بَارِيهَا
3- وَاللَّهِ مَا جَارَتْ بِكُمْ أَرْحُوا
”بَلْ آتَتْ الْفَتْوَى لِأَهْلِيهَا“

1-“Kapınıza, hızlı bir şekilde, kendisini teslim etmek ve size boyun eğmek üzere bir fetva geldi,

2-(İlminiz ve değeriniz nedeniyle) bu fetvanın içeriği size layıktır, siz de fetvanın içeriğine. Şimdi hak yerini bulmuştur.

⁴² Hayatı hak. bkz. el-Muhibbî, *Hulâsatu’l-eser*, II, 21-23; el-Hafâcî, *Reyhânetu’l-elibbâ*, II, 68; a.mllf, *Ha-bâya’z-zevâyâ*, s. 397.

⁴³ Bkz. el-İshâkî, a.g.e., s. 149.

⁴⁴ Hayatı hak. bkz. el-Muhibbî, *Hulâsatu’l-eser*, III, 100-101.

⁴⁵ Şiir için bkz. el-Muhibbî, *Hulâsatu’l-eser*, III, 100.

3-Allah'a ant olsun ki bu fetva size haksızlık etmemiştir, siz de bu iş için şu tarihi düşününüz: Artık fetva makamı kendisini hak edenin eline geçmiştir.”

Yine en-Nâblusî, Ünsî Efendi'nin 1075/1664 yılında Dımaşk'a kadı olarak atanmasının ardından atanış tarihini bir şiirinde şöyle düşer:⁴⁶

فَرَادَ بِنَا الْهَنَا أَرَّخَ ”لَأَنَا“ أزال الله وَحَشَتْنَا بِأُنْسِي“

-“Bizim sevinç ve mutluluğumuzu artırmıştır, Tarih düşün: Çünkü Allah Ünsî Efendi sayesinde bizim yalnızlığımızı gidermiştir.”

Herhangi bir **bina, mescid, hamam vb. yapımı** da tarih düşürme sanatı için şairlere bir fırsat sunmaktadır. Nitekim eş-Şeyh İsmâil en-Nâblusî⁴⁷ (öl. 993/1585), 975/1567 yılında kendisinin yaptırdığı evin yapım yılı için şiirinin ikinci beytinde şöyle tarih düşmektedir:⁴⁸

1- قَدْ قُلْتُ فِي تَارِيخِ بَيْتِي بَيْتَ شِعْرٍ قَدْ تَلَاةُ

2- دَارِي جَوَارِ الْجَامِعِ الْأُمِّ وَيَّ مِنْ نِعَمِ الْإِلَهِ

1-“Evimin yapım tarihi hakkında okuyabileceğin bir şiir beyiti söyledim:

2-“Evim, Allah'ın bir nimeti olarak, Emevi cainin civarındadır.”

Yine onun aynı konu ile ilgili olarak tarih düştüğü bir diğer şiiri de şöyledir:⁴⁹

1- بَنَيْتُ رَوْضَةَ عِلْمٍ وَنَزُهُةً لِلْمَجَالِسِ

2- وَعِنْدَمَا تَمَّ وَضَعًا أَرَّخْتُ: خَيْرُ الْمَجَالِسِ

1-“Bir ilim bahçesi ve meclisler için bir gezinti alanı inşa ettim,

2-İnşası bittiğinde ise şöyle tarih düştüm: (Bu, ilim) meclislerin(in) en iyisidir.”

Şair Mâmây, Dervîş Paşa tarafından 982/1574 yılında Dımaşk'ta yaptırılan bir hamamın yapılış tarihini şu şiirinde düşer:⁵⁰

1- دَرَوِيشُ بَاشَا شَادَ حَمَامَهُ وَمِنْ قَدِيمٍ مِثْلَهُ مَا حَدَّثَ

2- يُرَوِّي الشِّفَا عَنْ مَائِهِ وَالْهَوَى كَأَنَّ رُوحَ اللَّهِ فِيهِ نَفَثَ

3- فَاجْزِمِ عَلَى الْعُسْلِ بِهِ كَيْ تَرَى تَارِيخُهُ: ”حَمَامَ رَفَعَ الْحَدَّثَ“

⁴⁶ en-Nâblusî, *Nefhâtu'l-ezhâr*, s. 496.

⁴⁷ Hayatı hak. bkz. el-Bûrînî, a.g.e., II, 61-79.

⁴⁸ el-Bûrînî, a.g.e., II, 61.

⁴⁹ el-Bûrînî, a.g.e., II, 61.

⁵⁰ el-'Ayderûs, a.g.e., s. 467.

1- “Derviş Paşa hamamını yaptı, oysa böyle bir şey eskiden olmazdı,
2-Hamamın suyu hem bedene hem ruha şifa verir, sanki Allah bu suya kendi ruhundan üflemiştir.

3-Benim söylediklerimi görmek istersen suyu ile bir yıkan, yapılış tarihi şöyledir: Bu, hadesten tahareti sağlayan (cünüplük durumunu kaldıran) bir hamamdır.”

Mâmây, Derviş Paşa tarafından aynı yıl Dımaşka yaptırılan bir caminin yapılış tarihini de şiirinde şöyle düşmektedir:⁵¹

1- دَرَوِشُ بَاسًا قَدْ أَقَامَ مَعْبَدًا وَكَمْ لَهُ أَجْرٌ بِهِ وَ مَنَّةٌ
2- بَنَاهُ خَيْرُ جَامِعٍ تَارِيخُهُ: ”لِلَّهِ فَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ بِجَنَّةٍ“

1- “Derviş Paşa bir ibadethane yaptırdı, bu nedenle o, o kadar sevap ve teşekkür duygusu kazandı ki!

2-Bu ibadethaneyi en iyi toplayıcı (insanları bir araya getirici olan Derviş Paşa) yaptı, bu ibadethanenin yapılış tarihi ‘Allah’a secde et, Cennet’e yaklaş’⁵² cümlesine denk gelmektedir.”

Yine aynı şair, eş-Şeyh Ahmed b. Suleymân tarafından yaptırılan bir sebil için de 980/1572 tarihini şöyle düşer:⁵³

1- هَذَا السَّبِيلُ الْأَحْمَدِيُّ اللَّهُ مَا فِيهِ خَفَا
2- وَقَدْ آتَى تَارِيخُهُ: ”إِشْرَبْ هَنِيئًا بِنِ شَفَا“

1- “Ahmed tarafından yaptırılan bu sebil Allah için yaptırılmıştır, bunda gizli bir şey yoktur;

2-Bunun yapım tarihi şöyle gelmektedir: Afiyetle iç, şifa olsun.”

es-Surûciye’nin girişinde Şam valisi Lala Mustafa Paşa tarafından 971/1563 yılında yaptırılan bir hamamın yapılış tarihi de Ebu’l-Feth Muhammed b. Abdüsselâm el-Mâlikî⁵⁴ (öl. 975/1567) tarafından şöyle düşürülmüştür:⁵⁵

⁵¹ el-‘Ayderûs, a.g.e., s. 467.

⁵² Alak Suresi 19. Ayetten iktibas yapılmaktadır.

⁵³ el-Ġazzî, a.g.e., III, 45.

⁵⁴ Hayatı hak. bkz. el-Ġazzî, a.g.e., III, 19-24; el-Hafâcî, Reyhânetu’l-elibbâ, I, 104; a.mlf, Habâya’z-zevâyâ, s. 169.

⁵⁵ Bkz. el-Ġazzî, a.g.e., III, 185; Muhammed et-Tuncî, a.g.e., s. 428.

- 1- لَمَّا كَمَلْتَ عِمَارَةَ الْحَمَامِ
2- نَادَتْ طَرَبًا وَ أَرَّخَتْ مُنْشِدَةً
وَازْدَادَ بِهِ حُسْنُ دِمَشْقَ الشَّامِ
”حَمَامُكَ أَصْلُ رَاحَةِ الْأَجْسَامِ“

1- “Hamamın inşası bittiğinde ve bu hamam nedeniyle Şam/Dımaşk’ın güzelliği bir kat daha arttığına,

2-Sevinçle seslenip bir şiirle şöyle tarih düştü şaire: Yaptırdığın hamam bedenlerin sağlığı için temel taşıdır.”

Mustafa el-‘Ulvânî⁵⁶ (öl. 1193/1779) de deprem nedeniyle tahrip olan Dımaşk Camiinin 1174/1760 yılında yeniden tamir edilip ibadete açılışını konu alan bir medih şiirinde bu tamir hadisesini bir beyitle şöyle tarihlendirmektedir:⁵⁷

- أَمْوِيٌّ جَلَّقَ إِنْ هَوَى بَزَلًا زَلَّ
فَبِمُصْطَفَى الْمَلِكِ الْمَجِيدِ يُشَادُ

-“Emevilerin önde gelenlerinin defnedildiği Cillak dağı deprem nedeniyle yıkılsa, yüce hükümdar Mustafa sayesinde yeniden inşa edilir.”

Abdurrahmân et-Tâcî⁵⁸ (öl. 1116/1704) de, Emir Ömer el-Harfûş’un sarayının yapım yılı olan 1077/1666 tarihini şiirinde şöyle düşürür:⁵⁹

- 1- أَبَدَيْتَ فِيهِ لِلْعُيُونِ بَدَائِعًا
2- وَلِذَلِكَ تَعْرُ السَّعْدِ قَالِ مُورِّحًا
فِي الْحُسْنِ تَصَدَّرُ عَنْ عَلَاكَ وَتُورِدُ
”قَصْرٌ زَهِيٌّ لِلْأَمِيرِ مُشِيدٌ“

1-“Sarayında, senin yüceliğinden gelip ortaya çıkan güzellikler gösterdin gözlere,

2-Bunun için ağızım tarih düşürerek dedi ki: Bu, emir için yapılmış gösterişli ve güzel bir saraydır.”

Hıristiyan şairler ise, daha çok bir kilise veya herhangi bir ibadethanenin açılışını gösteren tarihler düşmüşler ve tarih düşerken miladi takvimi esas almışlardır. Hıristiyan şair, Nasrullah el-Hûrî ailesinden Selim ve İbrahim tarafından el-Kıddîs Lewis el-Melik adına Hayfâ’da yaptırılan bir kilisenin yapım tarihi olan 1889 yılını şiirde şöyle göstermektedir:⁶⁰

- 1- لَوَيْسَ فِي الدِّينِ وَالْدُنْيَا مَاتِرُهُ
وَالْبُرُّ وَالْبَحْرُ مِنْ أَحْكَامِهِ انْتَفَعَا

⁵⁶ Hayatı hak. bkz. el-Murâdî, a.g.e., IV, 142-154.

⁵⁷ el-Murâdî, a.g.e., IV, 150.

⁵⁸ Hayatı hak. bkz. el-Muhibbî, Nefhatu’r-reyhâne, I, 236; el-Murâdî, a.g.e., II, 285.

⁵⁹ Mârûn ‘Abbûd, a.g.e., s. 65.

⁶⁰ Luvis Şeyho, a.g.m., s. 989.

2- لِلذِّكْرِ مِنْ آلِ نَصْرِ اللَّهِ هَيْكَلُهُ هَذَا سَلِيمٌ وَإِبْرَاهِيمُ قَدْ رُفِعَا

3- فِي ظِلِّ سُلْطَانِنَا عَبْدِ الْحَمِيدِ نَرَى كُلًّا بِمَعْبَدِهِ بِهِ يُقِيمُ دُعَا

4- قَدْ صَحَّ مَا قِيلَ وَالتَّارِيخُ شَاهِدُهُ مَا أَحْسَنَ الدِّينَ وَالدُّنْيَا إِذَا اجْتَمَعَا

1-“Lewis’in hem dini hem dünyasal konularda övünülecek işleri vardır, kara ve deniz onun hükümlerinden yararlanmıştıır,

2-Onun yaptırdığı tapınak Nasrullah ailesinden bir anıdır, işte bakın şu Selim, şu da İbrahim, şanları yükseltmiştir.

3-Sultanımız Abdulhamid’in himayesinde herkesin kendi tapınağında ona dua ettiğini görüyoruz,

4-Söylenen doğrudur ve tarih de bunun tanığıdır; Din ve dünya işleri, bir arada yürütüldüğü zaman ne güzeldir!”

Şairler **sosyal etkinlikler ve olaylar** için de tarih düşürme sanatını kullanmışlardır. Şair Mâmây, şu şiirinde son beytin ikinci mısramında bir ayet zikretmek suretiyle bir düğün için 959/1551 tarihini düşürmektedir.⁶¹

1- هَنَّتُمْ بِعُرْسِكُمْ وَالسَّعْدُ قَدْ حَوَّلَكُمْ

2- وَقَدْ أَتَى تَارِيخُهُ “نِسَاؤُكُمْ حَرَّتْ لَكُمْ”

1-“Düğününüz mübarek olsun, tebrikler, şans size bu düğünü yapma yetisini bahşetmiştir,

2-Bu düğünün yapılış tarihi de şöyledir: ‘Kadınlar sizin tarlalarınızdır’.”⁶²

en-Nâblusî de, 1076/1665 yılında yapılan bir düğün ve bir sünnet merasimini tebrik ederken bu iki merasimin tarihini şöyle bir şiirle düşürmektedir.⁶³

1- عُرْسُ أَتَى وَخِتَانُ كِلَاهُمَا فِي قِرَانِ

2- حَوَّلَتْ تَارِيخُ هَذَا وَدَا فَقَالَ لِسَانِي

3- أَقْبَلْتُ أَرْهَرَ عُرْسٍ أَرَّخُ “بِأَرْهَى خِتَانِ”

1-“Geldi düğün ve sünnet töreni; ikisi bir arada,

2-Her iki olayın tarihini bir arada düşürmeyi istedim ve dilim şöyle dedi:

⁶¹ Şiir için bkz. İbnü'l-İmâd, a.g.e., VIII, 414; el-Ğazzî, a.g.e., III, 45; Muhammed et-Tuncî, a.g.e., s. 429.

⁶² Bakara Suresi, 223. Ayetten iktibas yapılmıştır.

⁶³ en-Nâblusî, Nefehâtu'l-eczâr, s. 498.

3-En güzel düğüne geldim, tarihini şöyle düş: Aynı zamanda en güzel sünnet töreni.”

İbrâhîm b. Yahyâ b. Muhammed el-Âmilî⁶⁴ (öl. 1214/1800) ise, Şam'da 1207/1792 yılında uzun süren bir pahalılık döneminin bitişini şöyle tarihlendirmektedir:⁶⁵

1- لَمَّا حَبَانَا رَبُّنَا
2- ذَهَبَ الْعَلَاءُ فَقُلْتُ فِي
بِرِضَاهُ مِنْ بَعْدِ الْغَضَبِ
تَارِيخِهِ: ”شَرُّ دَهَبٍ“

1- “Rabbim bizi önce gazabıyla kuşatmışken sonra rızasıyla ödüllendirdiğinde,

2-Pahalılık gitti, ben de bu gidişin tarihi hakkında dedim ki: Şer çekip gitti”.

Denilebilir ki Arap edebiyatında tarih düşürme sanatı en fazla **doğum ve ölüm olayları** için kullanılmıştır.

Bekrî tarikatinden Mustafa el-Bekrî⁶⁶ (öl.1162/1748), akrabalarından birinin doğan çocuğunun doğduğu 1140/1727 yılını şöyle tarihlendirir:⁶⁷

1- فِي لَيْلَةِ الْجُمُعَةِ مِنْ أَنْصَافِهَا
2- وَفِيهِ بُشِّرْتُ قُبَيْلَ مَا أَنَّى
3- خِتَامُ مِسْكِ قَدْ حَوَاهُ يَفْتَدِي
ثَالِثِ شَعْبَانَ أَنَّى غَلَامٌ
وَبَعْدَهُ فَسَرَّنِي الْإِنْعَامُ
فَارَّخُ ”وَ مُحَمَّدٌ خِتَامُ“

1- “Şaban ayının üçünde, Cuma gecesinin yarısında bir çocuk doğdu,

2-Çocuk doğmadan önce bununla müjdelenmiştim, geldikten sonra da Allah'ın verdiği bu nimetle sevindim.

3-Bu durum, uğruna feda olabileceğimiz hitâmu misk (misk kokusu, işin en iyi şekilde neticelenmesi)dir. Tarih düşünüz: Muhammed evlatların sonuncusudur.”

İlyâs Yûsuf İddeh⁶⁸ (öl. 1244/1828) de, Sultan III. Selim'in 1175/1761 yılındaki doğumunu şöyle tarihlendirmektedir:⁶⁹

1- لَمَّا بَدَا بَدْرُ الْعَلَاءِ
2- وَالسَّعْدُ قَدْ عَمَّ الْمَلَأَ
فِي ذُرْوَةِ الْمَجْدِ الْعَظِيمِ
أَرَّخْتُ: ”مَحْفُوظٌ سَلِيمٌ“

⁶⁴ Hayatı hak. bkz. ez-Ziriklî, a.g.e., I, 80.

⁶⁵ A'yânu's-şî'a, V, 469'dan naklen: Muhammed et-Tuncî, a.g.e., s. 427.

⁶⁶ Hayatı hak. bkz. el-Murâdî, a.g.e., IV, 190-200.

⁶⁷ el-Murâdî, a.g.e., IV, 193.

⁶⁸ Hayatı hak. bkz. el-Murâdî, a.g.e., IV, 190-200.

⁶⁹ Muhammed et-Tuncî, a.g.e., s. 429.

1- “Yükseklerin dolunayı büyük saygınlığın zirvesinde görüldüğünde,
2-ve mutluluk insanları büürüdüğünde şöyle tarih düştüm: Selim’i Allah ko-
rusun.”

Şair Mâmây Muhammed er-Rûmî dönemin müftülerinden Ali b. İsmâil ‘Ala-
uddîn b. ‘Imâdiddîn’in 971/1563 yılında vefatı için şöyle tarih düşer:⁷⁰

1- قَضَى الْإِمَامُ الْعَلَائِي مَنْ كَانَ بِالْحَقِّ يُفْتِي
2- وَهَاتِفُ الْحَقِّ نَادَى تَارِيخُهُ : ”مَاتَ مُفْتِي“

1- “İmam Alâuddin dünyadan gitti, hak ile fetva veren biriydi o.

2-Hakkın çağırın sesi ona ünledi, tarihi: Müftü öldü.”

Kanuni Sultan Süleyman’ın 974/1566 yılında ölümü üzerine şair Mâmây şöy-
le tarih düşer:⁷¹

1- اِنْتَقَلَ الْعَادِلُ مِنْ دُنْيَيْهِ جَاوَرَ الرَّحْمَنَ وَالْمَوْلَى الرَّحِيمِ
2- قَالَتْ الْأَقْطَابُ فِي تَارِيخِهِ : ”مَاتَ سُؤْلِيمَانُ بِنُ سُؤْلِيمَانِ سَلِيمِ“

1- “Adil hükümdar Süleyman dünyasından ayrılıp Rahman ve Rahim olan
Mevla ‘ya komşu oldu,

2-Tarikat büyükleri onun ölüm tarihi için şunu söylediler: Sultan Selim oğlu
Süleyman vefat etmiştir.”

Sultan II. Selim’in 982/1574 yılında ölümü için ise Mâmây şiirinde şöyle tarih
düşer:⁷²

1- فَارَقَ الْمَلِكُ سَلِيمُ الْمُجْتَبَى وَغَدَا ضَيْفًا عَلَى بَابِ الْكَرِيمِ
2- وَغَدَا فِي الشُّهَدَاءِ تَارِيخُهُ : ”رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَى حَيِّ سَلِيمِ“

1-Allah’ın seçkin kulu Selim tahttan (dünyadan) ayrıldı ve Kerîm olan Al-
lah’ın kapısına konuk oldu,

2-Ve artık şehitler arasına girdi, tarihi: Allah’ın rahmeti Selim’in bulunduğu
yere olsun”.

⁷⁰ el-Ğazzî, a.g.e., III, 166.

⁷¹ el-‘Ayderûs, a.g.e., s. 396.

⁷² el-‘Ayderûs, a.g.e., s. 466.

Sultan Osman'ın 1031/1621 yılında katledilişinin tarihi düşürülen birçok şiir vardır, bunlardan biri şöyledir:⁷³

1- قَتَلْتُمُوا عُثْمَانَ كُمْ وَخُنْتُمُوا إِمَامَكُمْ
2- أَمَا تَخَافُونَ قِتْنَةً تَارِيخَهَا "ظِلَامُكُمْ"

1- "Osman'ınınızı katlettiniz, imamınıza ihanet ettiniz,

2-Tarihi 'Karanlığınız' kelimesiyle düşülen bir fitneden korkmaz mısınız?."

Yine Sultan Osman'ın öldürülüşü bir başka şair tarafından şiirde şöyle tarihlendirilir:⁷⁴

1- مَاتَ سُلْطَانُ الْبِرَايَا وَهُوَ فِي الْأَخْرَى سَعِيدٌ
2- قَالَ لِي الْهَاتِفُ أَرَّخَ "إِنَّ عُثْمَانَ شَهِيدٌ"

1- "İnsanların sultanı öldü, oysa o, ahiret âleminde mutludur,

2-Gaibten bir ses bana seslenerek şöyle tarih düş dedi: Osman gerçekten şehittir."

Mısırda Mahmud Paşa'nın 975/1567 yılında öldürülmesi üzerine de şu tarih şiiri nazmedilir:⁷⁵

1- مَوْتُ مَحْمُودٍ حَيَاةٌ فِيهِ لِلْعَالَمِ رَحْمَةٌ
2- قَتَلَهُ بِالنَّارِ نُورٌ وَهُوَ فِي التَّارِيخِ "ظُلْمَةٌ"

1- "Mahmud'un ölümü aslında başkaları için bir hayattır, onun ölümünde âlem için bir rahmet vardır,

2-Onun yakılarak öldürülmesi bir aydınlıktır, çünkü o tarihte bir zulmet/karanlıktır."

en-Nâblusî, Sinan Paşa'nın öldüğü 1077/1666 yılını şiirinde bir ayetle tarihlendirmektedir.⁷⁶

⁷³ Bkz. el-İshâkî, a.g.e., s. 135.

⁷⁴ el-İshâkî, a.g.e., s. 135.

⁷⁵ el-İshâkî, a.g.e., s. 136. Mahmud Paşa'nın katli ile ilgili başka şiirler için bkz. el-İshâkî, a.g.e., s. 137.

⁷⁶ Şiir için bkz. en-Nâblusî, Nefehâtu'l-ezhâr, s. 496. en-Nâblusî burada el-Ahkâf suresinin 25. Ayetindeki (فَأَصْبَحُوا لَ يُرَى إِلَّا مَسَاكِينُهُمْ) cümlesinden iktibas yapmaktadır.

1- سِنَانٌ قَدْ طَفِيتُ فِي الشَّامِ طَائِفَةً بِمَوْتِهِ وَمَا رَبِّي مَحَاسِنَهُمْ

2- وَكَمْ لَهُمْ سَيْرٌ فِينَا مُؤَرَّخَةً فَأَصْبَحُوا لَا تَرَى إِلَّا مَسَاكِنَهُمْ”

1- “Sinan’ın ölümüyle Şam’da bir gurup ortaya çıktı, Rabbim onların bütün iyiliklerini silip süpürsün,

2-Oysa bu guruptakiler için yok oluşlarına tarih düşürülmüş nice hayatlar vardı: Derken evlerinden başka hiçbir şeylerini göremeyeceğin hâle geldiler.”

Mısır’da Uveys Paşa’nın 999/1590 yılında ölümü üzerine tarih düşürülen birçok şiir vardır.⁷⁷

Yine Mısır’da 1013/1604 yılında öldürülen Vezir İbrahim Paşa’nın ölümü Abdurrahmân el-Mellâh’ın (öl. 1044/1635) şiirinde şöyle tarihlendirilir:⁷⁸

1- قَتَلْتُ عَسْكَرَ الْمَلِيكِ وَزَيْرًا ضَرَبْتُهُ بِالسَّيْفِ ضَرْبًا شَدِيدًا

2- قَطَعْتُ رَأْسَهُ وَقَدْ أَرَّخُوهُ “لِلنَّعِيمِ الْوَزِيرِ رَاحَ شَهِيدًا”

1- “Hükümdarın askerleri bir veziri öldürdüler, ona sert kılıç darbeleriyle vurdular,

2-Onun başını gövdesinden ayırdılar, görenler ise onun ölüm tarihini şöyle düştüler: Vezir, Naîm cennetine şehit olarak gitti”.

Şair Ahmed es-Safedî⁷⁹ (öl. 1100/1689) dönemin önemli İslam ve edebiyat âlimlerinden Hayruddîn b. Ahmed er-Remlî⁸⁰ (öl. 1081/1670)’nin vefatı üzerine yedi beyitlik bir şiir nazmetmiş ve son beyitte onun ölüm tarihini düşürmüştür:⁸¹

فَقَالَ عِلْمُ الْفِقْهِ لِي أَرَّخُ مَاتَ أَبُو حَنِيفَةَ الْآنَا”

-“Fıkıh ilmi bana ‘Günümüzün Ebû Hanîfesi öldü’ şeklinde tarih düştü”.

Şair Mâmây, dönemin önemli bilim adamlarından Ebu’l-Feth Muhammed b. Abdisselâm el-Mâlikî’nin (öl. 975/1567) ölüm tarihini şu şiirinde zikretmektedir:⁸²

⁷⁷ Bu şiirlerden biri için bkz. el-İshâkî, a.g.e., s. 141-142.

⁷⁸ İbn Ebi’s-Surûr, a.g.e., s. 179.

⁷⁹ Hayatı hak. bkz. el-Muhibbî, *Hulâsatu’l-eser*, I, 356-359; a.mllf, *Nefhatu’r-reyhâne*, I, 217-224.

⁸⁰ Hayatı hak. bkz. el-Muhibbî, *Hulâsatu’l-eser*, II, 134-139.

⁸¹ Şiir için bkz. en-Nâblusî, *el-Hakîka ve’l-mecâz fi rihleti bilâdi’s-Şâm ve Mısır ve’l-Hicâz*, nşr. Riyâd Abdulhamîd Murâd, Dimaşk, 1410/1989, s. 401.

⁸² Şiir için bkz. el-Ğazzî, a.g.e., III, 23; İbnu’l-‘Imâd, a.g.e., VIII, 381.

1- مُذَّعَالِمِ الدُّنْيَا قَضَى نَحْبَهُ مُنْتَقِلًا نَحْوَ جَوَارِ الْإِلَهِ

2- فَأَغْلَقَ الْفَضْلُ بِهِ بَابَهُ مَوْرَخًا: "مَاتَ أَبُو الْفَتْحِ آه"

1- "Dünyanın bilim insanı Allah'ın yanına intikal ederek öldüğünden beri,

2-Onun sayesinde insanlara yönelik olan lütuf da 'Ne yazık ki Ebu'l-Feth öldü" diye tarih düşerek kapılarını kapattı".

en-Nâblusî de, dönemin bilim adamlarından Muhammed Efendî el-Ustuvânî⁸³ (öl. 1072/1661)'nin ölüm tarihini şu şiirinde düşmektedir:⁸⁴

1- مَاتَ إِمَامُ الْعُلُومِ طُرًّا مُحَمَّدٌ كَعَبَةِ الْوُفُودِ

2- الْأَسْطُوَانِي نَسْلُ مَجْدٍ وَمَنْ نَسَامَى بِفَرْطِ جُودِ

3- فَضَرَ كُلَّ الْأَنَامِ أَرَّخَ "مَمَاتَ عَلَامَةَ الْوُجُودِ"

1- "Bütün bilimlerin önderi, hacıların Kâbe'si (gibi insanların da ziyaret ettiği kişi olan) Muhammed öldü,

2-el-Ustuvânî bir saygınlık sahibi, aşırı cömertliğiyle yüksek mevkilere çıkan biriydi.

3-Onun ölümü bütün insanlara zarar vermiştir, ölümü için tarih düş: Bu, varlığını en büyük bilim adamının ölümüdür."

Mısır'da aynı yıl vefat eden iki önemli din adamı Muhammed er-Remlî (öl. 1004/1595) ve Ali el-Makdisî'nin (öl. 1004/1595) ölümü üzerine, her ikisinin ölüm tarihini zikreden bir şiir nazmedilmiştir.⁸⁵

Hıristiyan şairler de, vefat olayları için tarih düşmüşler ve miladi takvimi esas almışlardır. Lübnan mutasarrıfı Marko Paşa'nın 1873 yılında vefatı üzerine nazmedilen dört beyitlik bir şiirin son beyitinde bu vefata tarih düşürülmektedir:⁸⁶

2- تَبَايَنَ النَّاسُ فِي الدُّنْيَا وَغَايَتِهَا أَرَّخَ "تُسَوِّي الْوَرَى فِي الرَّمْسِ طِي تَرَى"

⁸³ Hayatı hak. bkz. el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-ârifin*, I-II, Milli Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul, 1955, II, 289; Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, I-IV, Muessesetu'r-risâle, Beyrut, tsz, III, 101-102.

⁸⁴ en-Nâblusî, *Nefhâtu'l-ezhâr*, s. 497.

⁸⁵ Bkz. el-İshâkî, *a.g.e.*, s. 142.

⁸⁶ Luis Şeyho, *a.g.m.*, s. 989.

-“İnsanlar dünya ve dünyadan amaç konusunda farklı farklıdır, (bu durum için) şöyle tarih düş: Mezarda toprak bütün insanları eşit hale getirir.”

Görevden azledilme konusu tarih düşürme sanatının ilgilendiği alanlardan biridir. Mısır’da vali olarak görev yapan Mesîh Paşa el-Hâdim’in 988/1580 yılında görevden azledilişi şu şiirde tarihlendirilmiştir:⁸⁷

1- وَاللّٰهِ نَرْجُوْ اَنْ نَّرَاهُ كَاسْمِهِ وَبِهٖ نَرَى الْكُرْبَاتِ عَنَّا تَنْجَلِي
2- وَلَطَالِبِ التَّارِيخِ زَيْنَ الْقَوْلِ خُذْ اَرِّخْ ”مَسِيْحُ اَثْرُهُ حَسَنٌ وَّلِي“

1-“Allah’a yemin olsun ki, onu adı gibi (silinmiş) ve onun gitmesiyle kederlerimizin üstümüzden uzaklaşmış olduğunu görmeyi dileriz,

2-Onun ölüm tarihini bilmek isteyen için söz süslendi, al bu sözü ve tarih düş: Mesih Paşa’nın izlerinin gitmesi güzel oldu.”

Doğal afetler de şiirde tarih düşürülmesinin konuları arasında olup, 996/1587 yılında Kahire’de meydana gelen bir deprem, bir şair tarafından şiirde şöyle tarihlendirilmiştir:⁸⁸

1- اِقْتَرَبَ الْاَمْرُ فْتُبْ مُمْتَنِّلاً لِلْمَوْعِظَةِ
2- زَلْزَلَةٌ قَدْ اُرْعَبَتْ تَارِيْحَهَا ”وَهِيَ عِظَةٌ“

1-“Kıyamet vakti yaklaştı, artık ders alınacak hususları gözünün önüne getirerek tövbe et,

2-Korkutan bir depremdir bu, meydana geliş tarihi de: ‘O bir ibrettir’ cümlesindedir.”

Bir kitabın bitirilmesi ya da basılması durumunda da tarih düşürme sanatından istifade edildiği görülür. en-Nâblusî, kendi kitabı olan *Nefehâtu’l-‘ezhâr*’ı 1099/1687 yılında bitirmesine rağmen, dönemin Dımaşk müftüsü Mahmud Efendi el-Hamzâvî, kitabın 1299/1881 yılında Dımaşk’ta yapılan baskısına yedi beyitlik bir şiir yazıp şiirin sonunda kitabın basılışı için 1299 tarihini düşer.⁸⁹

طَبِيْبًا فَاحْتُ اَرِّخْ ”وَزَكَتْ طَبْعًا نَفَحَاتُ الْاَزْهَارِ“

⁸⁷ Bkz. el-İshâkî, a.g.e., s. 138.

⁸⁸ Bkz. el-İshâkî, a.g.e., s. 139.

⁸⁹ Şiir için bkz. en-Nâblusî, *Nefehâtu’l-‘ezhâr*, mukaddime kısmı.

-“*Nefehâtu'l-ezhâr adlı eser/çiçeklerin kokusu, baskı/karakteri bakımından güzel oldu ve kendisinden güzel kokular yayıldı.*”

Tarih düşürme alanında usta şair Mâmây da, şiirlerini derleyerek oluşturduğu divanını tamamladığı 972/1564 yılını divanına şu ayetle işler:⁹⁰

“*Evlere kapılarından giriniz.*”⁹¹

Tarih düşürme sanatı müteahhir şairlerce geliştirilmiş, yukarıda anılan türlerden başka denemeler de ortaya konulmuştur.

el-Murâdî'nin anlattığına göre Abdurrahmân el-Behlûl en-Nahlâvî, hocası en-Nâblusî için uzun bir şiir nazmeder, bu kasidenin ilk 48 beyiti gazel konusunda, 41 beyiti ise en-Nâblusî'nin medhedilmesi konusunda olup, ilk 48 beyitin ilk kelimelerinin ilk harflerinden bir beyit, 41 beyitin ilk kelimelerinin ilk harflerinden de yine bir beyit oluşmaktadır, işin en ilginç yönü ise, şairin, bu iki beyitin her şatırında 1136/1723 tarihini ikişer kez düşürmesidir:⁹²

1- (أَهْدِيكَ مَدْحًا بَلِيغًا) (يَا سَنِيَّ عَدَا) (بَحْرَ الْفَتْوحَاتِ) (بَاهِي الْفَضْلِ وَالْمِنَّةِ)

2- (الْفَاظَةُ كَنْجُومٍ) (فَهِيَ تُشْرِقُ مَا) (بَدَا سَنَا بَدْرَهَا) (أَرَّخُهُ عَبْدٌ غَنِي)

1-“*Sana belîğ bir medih sunuyorum, ey fetihlerin denizi, erdemi ve iyilikleri ortada olan, yüksek makamlı kişi,*

2-*Lafızları yıldızlar gibidir ki bu yıldızlar dolunayın ışığı doğduğunda ortalığı aydınlatır. Bunun tarihini düş: Abdulğani.*”

Birinci beyitte harfler sayıldığı zaman 48, ikinci beyitte ise 41 olduğu görülür, ayrıca bu beyitlerde parantez içine alınan cümmellerden her biri 1136 tarihine tekabül etmektedir.

Yahyâ el-‘Akkâd el-Halebî'nin⁹³ aşağıdaki şiirinin her bir şatırında ise, el-Behramiyye camiinin yıkılıp da yeniden yapılan minaresinin yapıldığı 1112/1700 tarihi düşürülmektedir:⁹⁴

⁹⁰ el-Ğazzî, a.g.e., III, 45; Muhammed et-Tuncî, a.g.e., s. 428.

⁹¹ Bakara Sûresi, 189.

⁹² el-Murâdî, a.g.e., II, 313; el-Emîr Haydar, a.g.e., II, 761; Usâme ‘Ânûfî, a.g.e., s. 66; Mârûn ‘Abbûd, a.g.e., s. 66.

⁹³ Hayatı hak. bkz. el-Murâdî, a.g.e., IV, 235.

⁹⁴ el-Murâdî, a.g.e., IV, 235; Bekrî Şeyh Emîn, a.g.e., s. 172; Muhammed et-Tuncî, a.g.e., s. 430; Kusayy el-Huseyn, a.g.e., s. 354.

- 1- قَامَتْ فَصَادَمَهَا السَّحَابُ بِمِرَّةٍ وَسَمَتْ بِقَدِّ قَدِّ كُلِّ مُشَادٍ
 2- حَاكَتْ عَلَاءَ قَدْرِ طَةَ الْمُصْطَفَى أَسَّ السَّخَاءِ وَمَنْهَلَ الْقَصَادِ
 3- فَهُوَ الْمَعْمَرُ مَنْ أَنْارَ مَنَارَهَا وَأَنْارَ أَجْرًا أَبَ دُونَ نَفَادِ
 4- بُشْرَاهُ أَجْرَى بِالسُّرُورِ بِنَاءَهَا وَالْخَيْرِ أُمْنِحَ بِالْهِنَاءِ يُنَادِي

1-“Mescidin minaresi yağmur dolu bir bulut ona çarpacak kadar yükselmiş, yapılan bütün binalara karşı yükseklik bakımından övünecek bir boyda göğe dikilmiştir.

2-Böylece minare yükseklik bakımından, cömertliğin merkezi ve yönelenlerin yöneldiği kible olan Tâhâ Mustafa (Hz. Peygamber’e) benzemiştir.

3-Mescidin minaresini aydınlatan ve bu nedenle kendisine hiç tükenmeyen sevap gelen kimse gerçek anlamda mescidleri imar eden kimsedir.

4-Bu mescidi memnuniyet ve hayırla imar eden kimseyi haşır günü seslenici tarafından ferah verilmesiyle müjdele.”

Ulaşabildiğimiz örnekler bakılırsa, Arap edebiyatında bir beyitte hem ebced hesabıyla hem de rakamı yazıyla vererek tarih düşüren ilk kişi en-Nâblusî olmalıdır. en-Nâblusî, Ünsî Efendi’nin vefatı üzerine nazmettiği iki beyitlik şiirin son beyitinde hem bütün harfler göz önüne alınarak harf hesabıyla, hem rakamı yazıyla vererek 1075/1664 tarihini düşer:⁹⁵

- 1- لَمَّا مَضَى أَنْسِي مَضَى قُدَّامَهُ الْإِنْسُ وَخَلْفُ
 2- تَارِيخُهُ جَاءَكُمْ خَمْسٌ وَسَبْعُونَ وَأَلْفُ

1-“Ünsî Efendi ölüp kabre doğru gittiğinde insanlar onun önünde ve ardında yürüyüp gitmiştir;

2-Onun ölüm tarihi ‘o size geldi’ cümlesi ve bin yetmiş beş tarihidir.”

Bir diğer deneme de cümmeli oluşturan kelimelerin bir yandan noktalı harfleri ile, bir yandan da noktasız harfleri ile aynı tarihin düşürülmesidir. Nitekim 1130/1717 yılındaki bir düğün için tarih düşen şairin aşağıdaki şiirinin son beyi-

⁹⁵ en-Nâblusî, Nefehâtü’l-eczâr, s. 498.

tinde üç tarih düşürme biçimi görülmektedir: 1-Son beyitin noktalı harflerinden 1130 tarihi, 2-Noktasız harflerinden 1130 tarihi çıkmakta, 3-Şair ikinci şatırda 1130 tarihini yazıyla vermektedir, şiir şöyledir:⁹⁶

- 1- أَبُهَا الْكَامِلُ يَا مَنْ أَخْبَرْتِ فِي عَلَاهُ فِنَّهُ بَعْدَ فِنَّهُ
 2- خُذْ تَوَارِيخًا ثَلَاثًا جُمِعَتْ لَكَ فِي مُفْرَدٍ بَيْتٍ مُنْبِئَهُ
 3- بِصَرِيحٍ وَحُرُوفٍ أُعْجِمْتَ وَحُرُوفٍ أَهْمَلْتَ مُخْتَبِئَهُ
 4- ”عَمَّ حَوْلٌ وَسُرُورُ الْعُرْسِ وَهُوَ ثَلَاثُونَ وَأَلْفٌ وَمِئَةٌ“

1-“Ey mükemmel kişi, ey yüceliği hakkında ardı ardına toplulukların haber verdiği kimse,

2-Tek bir beyitte senin için bir araya getirilen üç tarihe bak,

3-Ki bu beyitte açık bir şekilde tarih verilirken gizli bir şekilde (harflerin sayısal değeri hesap edilerek bulunmak üzere) noktalı harfler ve noktasız harflerle bu üç tarih bir araya getirilmiştir.

4-Düğün yapılan bu yıl düğünün sevinciyle bizi kuşatmıştır; bu (düğünün tarihi de:) 1130 yılıdır.”

er-Râfi‘î de, Ahmed b. Abdillâtif el-Berbîr⁹⁷ (öl. 1226/1811)’in el-Emîr Mansûr eş-Şihâbî’nin ölümü için tarih düştüğünü, tarih düşülen beyitdeki noktalı ve noktasız harfler ayrı ayrı hesaplandığında h. 1188/1774 tarihinin çıktığını belirtir.⁹⁸

Tarih düşürme sanatında başka denemeler de yapılmış olup, muhtemelen bu denemelerin en ilginç olanı Şihâbuddîn Ahmed b. el-Fadl b. Muhammed Bâkesîr el-Mekkî⁹⁹ (öl. 1047/1637) tarafından ortaya konulmuştur. Adı geçen şair, Ali b. Berekât b. Ebî Numeyy’i methetmek amacıyla aşağıdaki 27 beyitlik şiiri nazmeder:¹⁰⁰

⁹⁶ Bkz. Bekrî Şeyh Emîn, *a.g.e.*, s. 172; Muhammed et-Tuncî, *a.g.e.*, s. 431; Kusayy el-Huseyn, *a.g.e.*, s. 354.

⁹⁷ Hayatı hak. bkz. Kehhâle, *a.g.e.*, I, 175; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, I, 155.

⁹⁸ er-Râfi‘î, *a.g.e.*, III, 296.

⁹⁹ Hayatı hak. bkz. el-Muhibbî, *Hulâsatu’l-eser*, I, 271-273; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, I, 159; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, I, 195.

¹⁰⁰ Şiir için bkz. İbn Ma’sûm, *Sulâfetu’l-‘asr*, I, 349-351; Bekrî Şeyh Emîn, *a.g.e.*, s. 172-175; Kusayy el-Huseyn, *a.g.e.*, s. 355-356.

عَلَيَّ إِنْ بَتُّ أَجْنِي نُورَ قُرْبِهِمْ
 لَا يَحْسَبِ الْجَاهِلُ الصَّبُّ الَّذِي دَرَسْتُ
 يَسْتَعْذِبُ الدَّاءَ إِنْ وَقَّوَا بِرُؤْيَيْتِهِمْ
 أَحْلَى لَدَيَّ مِنَ الْحَلْوَى وَوَلَوْعُهُمْ
 لَوْ أَنَّ مَنْ هَجَرَ هُمْ أَمْسَى لِقَى أَيَسْتُ
 حَتَّى وَلَوْ سَارَ سَهْمٌ مِنْ نِبَالِ نَوَى
 مُنُوا عَلَى مُعْرَمٍ حَانَ التَّلَافُ لَهُ
 دَعَّ عَنكَ يَا أَيُّهَا السَّاعِي اتِّبَاعَ هَوَى
 فَلَوْ يَلُوحُ لِذِي نَهْيٍ جَمَالُهُمْ
 يَطِيبُ مَوْتِي إِنْ أَسْعَدَ بِطَيْفِهِمْ
 أَيَا صَغِيًّا إِذَا يَمَمْتُ حَيْهُمْ
 لِيَرَحْمُوا حَالَتِي جُودًا فَإِنْ وَجَمُوا
 وَمُخْلِصِي وَعَاطِمَادِي مَدْحٌ مَنْ صَدَقْتُ
 صَعْبُ الْعَزَائِمِ لَا يَرْتَاغُ مِنْ فَرَعِ
 فَتِلْكَ مُشْفِقَةٌ بِالْعَزْمِ صَيْرَهَا
 عَزِيْزٌ حَيٌّ عَطَارِيْفٌ ذَوِي هَمَمِ
 لِعِزِّهِمْ إِذْ عَنَتُ أَهْلَ الْفَخَامِ فَمَا
 يَوَدُّ كُلُّ مُبَاهٍ لَوْ يَكُونُ لَهُ
 مَنْ ذَا يُقَالُوهُمْ أَوْ مَنْ يُسَاهِمُهُمْ
 رُوْحِي لِمَنْ كَانَ لِلْأَمَالِ مُلْتَزِمِي
 حَيَاتُهُ مَلَّ طَوْلًا مِنْ نُفُورِهِمْ
 يَا حَبْدًا يَوْمَ رُؤْيَا مُلْتَقَى أَدْمِي
 بِمُرٍّ مَا أَلْفُوهُ طَوْلَ صَرْمِهِمْ
 أَسَاتُهُ لَمْ أُبِحْ يَوْمًا بِشَانِهِمْ
 لِمُقَاتِلِي كَانَ يَحْلُو مِنْهُ سَفْكَ دَمِي
 سُؤَالُهُ رَحْمَةً بِالْوَصْلِ عَنْ أُمِّ
 وَكُفَّ عَنْ فَرِطِ صَدِّ زَادَ فِي نُهْمِي
 حَمَدْتُ غَيْبِي بِمَنْ أَهْدَى الضَّنَا
 وَحَمِي
 فَبَعْدَهُ أَبَدًا لَمْ أَشْكُ مِنْ أَلْمِ
 يَوْمًا لَعَلَّكَ تُبْدِي سِرَّ خَلِّهِمْ
 سِرِّ بِي وَدَعَّعُهُمْ فَمَا أَحْشَى وَلَمْ أَلْمِ
 لَهُ الْمَخَائِلُ فِي عَزْمٍ وَفِي هِمَمِ
 مُمْنَعُ الْجَارِ مَنْ يَلْحَظُهُ لَمْ يُضْمِ
 كَثِيرَةَ الْأَمْنِ أَعْفَاهَا مِنَ النَّقْمِ
 رَوَى عَلَاهُمْ عَلِيٌّ الْمَجْدِ فِي الْأَمَمِ
 يُرَى عَزِيْزٌ تَسَامَى نَحْوَ مَجْدِهِمْ
 مِنْ فَخْرِهِمْ بَعْضُ مَا سَادُوا بِهِدْيِهِمْ
 زَادُوا بِفَخْرِ عَلِيٍّ فِي عُلوِّهِمْ

إِلَى مَرَاقِبِهِ يَهْوَى بَلْ وَعَنْهُ حُمِي	سَمَا وَخُصَّ بِفَضْلِ مَنْ يُطَاوِلُهُ
تَرَى الْعِدَا طَرْحُوا هَبْرًا عَلَى وَصِمِ	عَلِيٍّ وَصَفٍ وَفَعَلٍ فِي الطَّعَانِ إِذَا
بَدَتْ لَنَا مِنْهُ فِي وَقَعِ الْقَنَا بِهِمْ	دِرَايَةً مِنْ أَبِيهِ الْمَرْتَضِي وَرُنْتُ
أَحْيَيْتَ ذَا أَمَلٍ مَيِّتٍ وَذَا أَطَمِ	أَمْتًا يَا أَيُّهَا اللَّيْثُ الْهُمَامُ وَمَنْ
لِعِزِّ عَلِيَّكَ مَنْسُوبًا بِكُلِّ فَمِ	لَقَدْ غَدَا يَتَعَالَى الْمَجْدُ حِينَ رَوَى
لِنَهْنِكُمْ قَدْ حَوَيْتُمْ صَفْوًا كَنْزِهِمْ	صَاهَرْتِ يَا كَامِلَ الْعَلِيَا وَمُسْعِدَهَا
طِرَارَ عَطْفِكَ لِذَلِكَ أَرْخَ بِهِ حِكْمِي	نَظْمْتُ وَصَفَّكَ دَارًا ضِمْنَ تَهْنِيَّةِ
فَسُدَّ أَبْيَاً وَبِالْفَوْزِ اللَّطِيفِ دُمِ	فَمِنْ عَلِيٍّ بَدَا فِيكَ الْهُدَى فَرَهَا

Basit vezinde nazmedilen bu şiirin her beyiti sekiz tef'ileden oluşmaktadır. Her beytin birinci tef'ilelerinin ilk harflerinin yanyana, ikinci tef'ilelerinin ilk harflerinin yanyana, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci tef'ilelerinin ilk harfleri yanyana getirildiğinde aşağıda verilen, hezec vezinde sekiz beyitlik bir şiir ortaya çıkmaktadır. Bu sekiz beyitin her birinin harfleri ebced hesabına göre toplandığında ise her beyitte bu kasidenin nazmedildiği 1024/1615 tarihi çıkmaktadır:

عَلِيٍّ مُسْعَدُ الصَّنْفِ	1- عَلِيٍّ الْحَمْدُ فِي الْوَصْفِ
حَوَى فِي الْوَصْفِ مَا يَكْفِي	2- بِجَدِّيهِ سَمَا حَتَّى
بِرَاهُ اللَّهُ لِلْعُرْفِ	3- نَصُوحًا مُحْسِنًا يُجْدِي
هـ مِنْ هُونٍ وَمِنْ عُنْفِ	4- بَدِيعُ الْفَعْلِ فِي وَصْفِي
كَرِيمٍ زَانَ بِاللُّطْفِ	5- رَحِيبُ السُّوْحِ فِي سِلْمِ
هَزْبَرُ قَطًّا مَا يَقْفِي	6- كَمِّي الْكَرَّ فِي الْهَيْجَا
فَيُمْسِي وَهُوَ مُسْتَكْفِي	7- إِلَيْهِ يَلْبُدُ الدَّاعِي
يُنَادِي وَهُوَ بِالزَّحْفِ	8- تَرَى مَنْ كَانَ وَالْآه

Bundan başka bu sekiz beyitin ilk beyitinin 1. şatırının ilk kelimesi ile 2-8 arasındaki beyitlerin 1. şatırının ilk harfleri alındığında ortaya (عَلِيٌّ بُنُ بَرَكَاتٍ) cümlesi; ilk beyitinin 2. şatırının ilk kelimesi ile 2-8 arasındaki beyitlerin 2. şatırının ilk harfleri alındığında ortaya (عَلِيٌّ حُبُّهُ كَهْفِي) cümlesi çıkmakta, bu iki cümle de yine 1024 tarihini veren yeni bir beyit oluşturmaktadır.

Aynı ilginçlikte başka bir tarih düşürme şiiri de dönemin yazar ve şairlerinden Abdulkâdir b. Muhammed el-Huseynî et-Taberî¹⁰¹ (öl. 1033/1623)'ye ait olup, adı geçen müellif, Hasan b. Ebî Numeyy Muhammed b. Berekât¹⁰² (öl. 1010/1601)'ı methetmek amacıyla,

إِنْ قِيلَ مَضْنَاكَ مَعْلُومُ الْعَرَامِ سَلِيٍّ لَهُوَ الْمِرَاحُ فَحَالِيهِ فَعَنَّهُ سَلِيٍّ

-“Eğer, senin hastalığın ve kederin aşktandır, ondan kop ve teselli bul denirse, bu bir mizah kabul edilmelidir, çünkü hem kederli hem de sevinçli durumdan nasıl olur da teselli bulunup uzak kalınabilir?” şeklinde başlayan ve 19 beyitten oluşan bir şiir nazmeder. Şair bu şiirde yedi kez 998/1589 tarihini düşürmektedir. Tarih düşürülme biçimine gelince; basit vezinde nazmedilen şiirin birinci şatırlarının ilk harflerinden oluşturulan mısra ile birinci tarih, birinci şatırlardaki üçüncü tefilelerin ilk harflerinden oluşturulan mısra ile ikinci tarih, birinci şatırların aruz adını alan son tefilelerinin son harflerinden oluşturulan mısra ile üçüncü tarih, ikinci şatırların ilk harflerinden oluşturulan mısra ile dördüncü tarih, ikinci şatırlardaki ikinci tefilelerin ilk harflerinden oluşturulan mısra ile beşinci tarih, yine ikinci şatırların üçüncü tefilelerin ilk harflerinden oluşturulan mısra ile altıncı tarih, nihayet şiirin son beyitinin acuz kısmında yedinci tarih olmak üzere yedi kez 998 tarihi düşürülmektedir.¹⁰³

¹⁰¹ Hayatı hak. bkz. el-Muhibbî, **Hulâsatu'l-eser**, II, 457-464.

¹⁰² Hayatı hak. bkz. el-Muhibbî, **Hulâsatu'l-eser**, II, 2-14; el-Hafâcî, **Reyhânetu'l-elibbâ**, I, 219-222; a.mllf, **Habâyâ'z-zevâyâ**, s. 257-259; el-Bûrîni, a.g.e., I, 246.

¹⁰³ Bkz. el-Huseynî et-Taberî (Abdulkâdir b. Muhammed), **‘Uyûnu'l-mesâil min a‘yâni’r-resâil**, nşr. Muhammed ‘Omer el-Husâmî el-Beyrûtî, Kahire, 1316, s. 38-41.

Sonuç ve Değerlendirme

Şiirle tarih düşürme sanatı aslında Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarının ortak işlediği bir sanattır. Bu nedenle her üç edebiyatta bu sanatın ilginç, çok dikkat çekici çeşitli şekilleri ortaya konulmuş olmalıdır. Bu sanatın Türk edebiyatındaki durumu Karabey ve Yakıt tarafından en ince ayrıntılarına kadar ortaya konulmuş olup¹⁰⁴, Fars edebiyatındaki durumunu tespit eden teferruatlı bir çalışmaya rastlanamamıştır. Burada dikkat çekilmesi gereken şey, bu sanatın ilk kez üç Doğu Edebiyatının hangisinde ortaya çıkmış olduğunun araştırılıp tespit edilmesi hususudur ve bu tespit de zor görünmektedir. Bununla birlikte Yakıt'ın ifade ettiği gibi¹⁰⁵, Türk edebiyatı tarihi, özellikle Divan edebiyatı tarihi içinde bu gelenek vazgeçilmez bir sanat olarak işlenmiş ve devam ettirilmiştir, ebced hesabıyla tarih düşürmede gerek düşürülen tarih sayısı ve gerekse düşürülen tarihlerde kullanılan sanatlar bakımından Türk müverrihlerinin en önde oluşu tartışılmaz. Yine Arap Edebiyatındaki durum ile ilgili elde edilen bilgiler, ilk örneklerine XVII. Yüzyılda kaleme alınan eserlerde rastlanması nedeniyle, bu sanatın köklerinin Arap edebiyatında olmasının çok zorlama bir var sayım olacağını, örneklerin Arap edebiyatında en erken XV. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başladığını, bu itibarla, Türk edebiyatından geçerek geliştirildiği tezinin doğruya daha yakın olacağını göstermektedir.

Tarih düşürme sanatının, Osmanlı dönemine karşılık gelen Arap Edebiyatının tarihini inceleyen bazı yazarlarca hafife alınması, bu sanatın bir eğlenceden ibaret olup şiirin sanatsal seviyesini düşürdüğünün ve sanat olarak şiire zarar verdiğinin ifade edilmesi ve sanki bu sanatın bir oyun oynaş gibi değerlendirilmesi anlaşılmasız bir husustur. Eğer günümüzün yazarlarının iddia ettiği gibi söz konusu şairlerin yaptığı bu iş sadece bir kafa yormak ve boşa enerji tüketmek olarak değerlendirilecekse, bu yazarlardan kendilerinin de bu sanatı ele alıp şiirle tarih düşürmeleri istense ne söyleyecekleri doğrusu merak konusudur. Şunu söylemek mümkündür ki, Arap Edebiyatının Osmanlı dönemine karşılık gelen devrede geliştirilen ve birçok şairin dikkatini çekip çeşitli şekilleri denenmiş şiirle tarih düşürme sanatı, her konuda olduğu gibi, sırf Osmanlı Döneminde ortaya konulan bir sanatsal çalışma ve edebi faaliyetin aşağılanması veya küçümsenmesi düşüncesine bağlı olarak, dönemin en önemli mutasavvıf şairlerinden en-Nâblusî tarafından bedîî sanatlara dâhil edilmesine rağmen, aşağı-

¹⁰⁴ Bkz. Turgut Karabey, **a.g.e.**, muhtevası; İsmail Yakıt, **a.g.e.**, muhtevası.

¹⁰⁵ İsmail Yakıt, **a.g.e.**, s. 123.

ğılanmış ve göz ardı edilmiştir. Bekrî Şeyh Emîn bu sanatı ve verdiğimiz bu son şiiri değerlendirirken bu sanatı salt bir “sanatsal yaratıcılık” ve “eğlence ürünü” olarak değerlendirenlerden yakını ve dünyaca ünlü Picasso’nun tablolarının, hiç kimse tarafından anlaşılmasına rağmen baştacı edilmesine karşılık Arap Edebiyatındaki bu sanatın hak etmediği düşük bir seviyeye yerleştirilmesinden rahatsızlığını dile getirir.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Bekrî Şeyh Emîn, a.g.e., s. 175.

SUMMARY

POEMS OF IDENTIFYING DATE OR IDENTIFYING DATE WITH POEMS IN ARABIC LITERATURE IN THE OTTOMAN PERIOD

Kenan DEMİRAYAK*

Composing chronograms is a literary art of composing a verse or a couplet with the ebced in order to show the full date or year of a significant event. In other words, composing chronograms means inventing a word or a phrase whose total letters indicate a specific hijri year; or determining the date of a specific event with ebced calculation by composing a clause, a verse or a couplet.

It is not clearly known when composing chronograms by verse started in Arabic literature. The view that this art was first used by sufi poet al- Nâblusî (died in 1143 H./1731 A.D.) in Ottoman era is not correct. Moreover, al- Nâblusî, himself, mentioned this art as one invented by former literary artists.

Composing chronograms was developed in the Ottoman period Arabic literature and poets created various styles in this art. Though Abdurrahman al-Behlûl who was a disciple of al- Nâblusî became famous for this art in the beginning of the era, this art was used by several other poets.

In terms of their topics, creating chronograms covered almost all topics of daily life such as birth, death, accession of sultans to the throne, appointment or removal of a person, circumcision, marriage, building or repair of some facilities, a war, peace or a deal. Nearly all poems, which we see on inscriptions of mosques or fountains, on epitaphs or on the walls of palaces or various other buildings written in Arabic letters, have lines which compose chronograms.

Actually, composing chronograms by verse is a shared art of Arabic, Persian and Turkish literatures. The case in Turkish literature has been well researched by Karabey and Yakıt in detail, however, no detailed study for the case in Persian literature exists. As mentioned by Yakıt, this literary tradition has been used as an essential art in the historical course of Turkish literature, especially in Divan literature, and it is an indisputable fact that Turkish historiographers are the most

*Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Letters, Chair of Arabic Language and Literature (kdmryk@atauni.edu.tr; demirayakk@hotmail.com).

prominents in terms of the number of chronograms composed and the arts used in these chronograms. The information about the case in Arabic literature reveals that tracing this art to Arabic literature will be constrained as the first examples of this art appeared in the works of 17th century; moreover the earliest examples appeared beginning from the second half of 15th century, thus the assertion that this art was borrowed from Turkish literature and developed seems more rational.

It is an incomprehensible matter that composing chronograms have been underestimated and even accepted as a fun, decreasing the artistic value of poem or damaging the poem, and considered as ridiculous by some researchers, who study the history of Arabic literature coinciding with Ottoman era. In fact, it is a key concern what these researchers would tell if they were given a chance to use this art to compose a chronogram, if the work of these poets will be considered as a waste of time and energy in vain as today's researchers claim. It is possible to say that the art of composing chronograms, developed in the era of Arabic literature coinciding with Ottoman era and used with various forms by several poets, has been despised and ignored just because of the opinion of insulting any artistic or literary composition of Ottoman era, despite the fact that al- Nâblusî, one of the most prominent sufi poets of the term, included it into aesthetic arts. While reviewing this art and the poem we give here, Bekrî's Sheikh Emîn complains about those who consider this art as a merely 'artistic composition' and 'a result of fun' and he also expresses his regrets because of the fact that world-famous Picasso's works are held in high esteem though they are not understood by anyone while this art of Arabic literature has a lower favour than it actually deserves.

KAYNAKÇA

el-'Ayderûs (Abdulkâdir b. Şeyh), **en-Nûru's-sâfir 'an ahhâri'l-karni'l-'â-şir**, nşr. Ahmed Hâlû ve diğeri, Beyrut, Dâru Sâdir, 2001.

el-Bağdâdî (İsmâ'îl Paşa), **Hediyetu'l-'ârifin**, I-II, Milli Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul, 1955.

Bekrî Şeyh Emîn, **Mutâla'ât fi'ş-şiri'l-Memlûkî ve'l-'Osmânî**, Beyrut, Dâru'l-âfâki'l-cedîde, 1400-1980.

el-Bûrînî (el-Hasan b. Muhammed), **Terâcimu'l-a'yân min ebnâi'z-zamân**, I-II, nşr. Salâhuddîn el-Munecid, Dimaşk, 1959.

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, I-XLIII, İstanbul, 1988-2014 (Yayımı devam ediyor).

el-Emîr Haydar Ahmed eş-Şihâbî, **Târîhu'l-Emîr Haydar**, I-III, Mısır, Matbaatu's-selâm, 1900.

el-Ğazzî (Necmuddîn Muhammed), **el-Kevâkibu's-sâira bi a'yâni'l-mietî'l-âşira**, nşr. Halîl el-Mansûr, I-III, Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1418/1997.

el-Hafâcî (Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed), **Reyhânetu'l-elibbâ ve zehratu'l-hayâti'd-dunyâ**, I-II, nşr. Ahmed İnâye, Beyrut, 1426/2005.

-----, **Habâyâ'z-zevâyâ fîmâ fi'r-ricâl mine'l-bakâyâ**, nşr. Mehmet Mesut Ergin, Ankara, 2008.

el-Huseynî et-Taberî (Abdulkâdir b. Muhammed), **'Uyûnu'l-mesâil min a'yâni'r-resâil**, nşr. Muhammed Umer el-Husâmî el-Beyrûtî, Kahire, Matbaatu's-selâm, 1316.

İbn Ebi's-Surûr (Muhammed b. es-Surûr el-Bekrî), **en-Nuzhetu'z-zehiyye fî zikri vulâti Mısır ve'l-Kâhire el-Mu'izziyye**, nşr. 'Abdurrâzik 'Abdurrâzik 'Îsâ, Kahire, el-Arabî li'n-neşr ve't-tevzî', 1998.

İbn Hacer el-'Askalânî (Şihâbuddîn Ahmed b. 'Ali b. Muhammed), **ed-Dureru'l-kâmine fî a'yâni'l-mietî's-sâmine**, I-IV, nşr. F. Krenkow, Haydarabad, 1933.

İbnu'l-Hanbelî (Radiyyuddîn Muhammed b. İbrâhîm), **Durru'l-habeb fî târîhi a'yâni Haleb**, I-II, nşr. M. Muhammed el-Fâhûrî-Yahyâ Zekerîyyâ Abbâre, Dımaşk, Vizâratu's-sekâfe, 1972.

İbnu'l-'Îmâd (Ebu'l-Felâh 'Abdülhayy), **Şezerâtu'z-zeheb fî ahhâri men zeheb**, I-VIII, Beyrut, Dâru'l-fîkr, tsz.

İbn Ma'sûm (Ali b. Ahmed b. Ma'sûm el-Medenî), **Sulâfetu'l-'asr fî mehâsini ehli'l-'asr**, I-II, Dımaşk, 1430/2009.

'Îd Fethî 'Abdullatif, **İtticâhâtu'l-edebi'l-'arabî fi'l-karni'l-hâdî 'aşer el-hicrî fî Mısır ve's-Şâm**, Basılmamış Doktora Tezi, Ayn Şems Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Ed. Bölümü, Kahire, 2005-2006.

el-'Îmâd el-İsfehânî (Ebû 'Abdillâh Muhammed), **Harîdetu'l-kasr ve cerîdetu'l-'asr**, I, (Kısmu Şu'arâi'l-'Irâk), nşr. Muhammed Behcet el-Eserî, el-Mecma'u'l-'ilmî el-'Irâkî, Bağdat, 1375/1955.

el-İshâkî (Muhammed Abdulmutîf b. Ebi'l-Feth), **Ahbâru'l-uvel fî men ta-sarrafa fî Mısır min erbâbi'd-duvel**, Mısır, el-Matbaatu'l-âmira el-Osmâniyye, 1315.

İsmail Yakıt, **Türk İslam Kültüründe Ebcad Hesabı ve Tarih Düşürme**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2003.

el-Karamânî (Ahmed b. Yûsuf), **Ahbâru'd-duvel ve âsâru'l-uvel fî't-târîh**, nşr. Fehmî Sa'd-Ahmed Hatîf, I-III, Beyrut, Âlemu'l-kutub, 1412/1992.

Kehhâle (Omer Rîdâ), **Mu'cemu'l-muellifin Terâcimu musannıfî'l-kutu-bî'l-'arabiyye**, I-IV, Muessesetu'r-risâle, Beyrut, tsz.

Kusayy el-Huseyn, **el-Edebu'l-'arabî fî'l-'asreyni'l-Memlûkî ve'l-'Os-mânî**, Trablus-Lübnan, el-Muessesetu'l-hadîse li'l-kitâb, 1425/2006.

Kutlar, F. Sabiha, "Tarih Düşürme", **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**, I-VI, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2006.

Luis Şeyho, "Fi't-târîhi's-şi'rî", **Mecelletu'l-Maşrık**, Yıl 6, Sayı 21, s. 986-993, Beyrut, el-Matbaatu'l-katolikiyye, 1903.

Mârûn 'Abbûd, **Ruvvâdu'n-nahdati'l-hadîse**, Beyrut, Dâru's-sekâfe, 1977.

Muhammed et-Tuncî, **el-İtticâhâtu's-şi'riyye fî bilâdi's-Şâm fî'l-'ah-di'l-'Osmânî**, Dimaşk, Menşûrâtu İttihâdi'l-kuttâbi'l-arab, 1993.

el-Muhibbî (Muhammed Emîn b. Fadlillâh), **Hulâsatu'l-eser fî a'yâni'l-kar-ni'l-hâdî 'aşer**, I-IV, Beyrut, Dâru Sâdır, tsz.

el-Murâdî (Ebu'l-Fadl Muhammed), **Silku'd-durer fî a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer**, I-IV, Beyrut, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye-Dâru İbn Hazm, 1408/1988.

Mustafa Uzun, "Ebcad", **DİA**, X, 68-70.

en-Nâblusî (Abdulğani), **el-Hakîka ve'l-mecâz fî rihleti bilâdi's-Şâm ve Mısır ve'l-Hicâz**, nşr. Riyâd Abdulhamîd Murâd, Dimaşk, Dâru'l-ma'rife, 1410/1989.

-----, **Nefehâtu'l-ezhâr 'alâ nesimâti'l-eshâr fî medhi'n-nebiyyi'l-muh-târ**, Dimaşk, Matbaatu nehci's-savâb, 1299.

Nurettin Ceviz, **Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı (1517-1798)**, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2002.

er-Râfi‘î (Mustafa Sâdık), **Târîhu âdâbi‘l-‘arab**, I-III, Beyrut, Dâru‘l-kutubi‘l-‘ilmiyye, 1421/2000.

eş-Şevkânî (Muhammed b. Ali), **el-Bedru‘t-tâli‘ bi mehâsini men ba‘de‘l-karni‘-sâbi‘**, I-II, Dâru‘l-kitâbi‘l-islâmî, Kahire, tsz.

Taşköprülüzâde (Isâmuddîn Ebu‘l-Hayr Ahmed Efendi), **eş-Şakâiku‘n-nu‘mâniyye fi ‘ulemâi‘d-devleti‘l-‘Osmâniyye**, nşr. A. Subhi Furat, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları, 1985.

Turgut Karabey, **Türk Edebiyatında Tarih Düşürme**, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniv. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Bölümü, Erzurum, 1983.

-----, “Tarih Düşürme”, *DİA*, XL, İstanbul, 2011, 80-82.

Usâme ‘Ânûtî, **el-Hareketu‘l-edebiyeye fi bilâdi‘ş-Şâm hilâle‘l-karni‘-sâmin ‘aşer**, Beyrut, el-Mektebetu‘ş-şarkiyye, 1971.

ez-Ziriklî (Hayruddîn), **el-A‘lâm Kâmûsu terâcim**, I-VIII, Beyrut, Dâru‘l-ilm li‘l-melâyîn, 1986.